

Tánczos Tibor

AZ ÖREG JUHÁSZ SZÉP MESÉJE

Fotó: Kiss László
Grafikák: Nagy Attila

ISBN 80 – 89001 – 27 – 0

© Tánczos Tibor
© Csemadok Dunaszerdahelyi Területi Választmánya

TÁNCZOS TIBOR

**AZ ÖREG JUHÁSZ
SZÉP MESÉJE
ÉS MÁS ELBESZÉLÉSEK**

Elektronikus változat

DUNASZERDAHELY, 2003.

GYURCSÓ ISTVÁN ALAPÍTVÁNY KÖNYVEK 28.

Szerkesztik:

Bárdos Gábor
Huszár László
Kovács László
Végh László

Előszó helyett...

Azoknak a hetvenen túliaknak, akik megélték a harmadik ezredfordulót, van mire emlékezniük. Mert ők oly korban éltek, amikor sorsdöntő történelmi események, háborúk, rendszerváltások formálták át a világot.

A mi szűkebb környezetünk is megváltozott. Csallóköz sem a régi már. Más lett a táj, megváltoztak a környék kisebb-nagyobb települései is. Az otthonok is mások lettek. A mai öregek, a nagyszülők és a szülők is változnak. Az otthoni esték sem hasonlítanak a régiekhez. Lassan feledésbe merülnek az egykori meghitt esti családi beszélgetések. Feledésbe merülnek az ott elhangzott igaz történetek, megélt események, nemzedékeken át őrzött és mesévé szépült históriák. A soha senkinek el nem mondott történetek pedig az idők múlásával örökre feledésbe merülnek.

Pedig a mai öregekből valósággal kikívánkozik a sok mondanivaló. Mesélnének ők szívesen – mondogatják. Csak lenne kinek. Mert a mai fiatalok figyelmét más irányba terelik. Mégpedig a korszerű technika hatékony eszközeivel. Talán az is a cél, hogy megszakadjon a nemzedékek közötti lelki kapcsolat. A múltjától, ősi kultúrájától elszakított nemzedék könnyebben formálható. Hasonlóvá válik a gyökerétől megfosztott növényhez, amely mesterséges tápoldatokkal ugyan életben tartható, de sosem válhat termést hozó, nemes egyeddé.

Régi históriák gyűjteményének első része ez a kis könyv. Talán felkelti a szülőföldjük múltja iránt érdeklődő fiatalok figyelmét, akiknek a gyermekkorukból már hiányoznak az öregek esti meséi. A mai nagyszülőknek és szülőknek pedig kedvcsináló olvasmánya lehet az általuk ismert régi történetek továbbadásához.

Radvány híres várkastélya és a hírhedt haramiák

Cigány Béla tanár úrtól hallottam először a csilizradványi várkastélyról. Radványon várkastély?

Azt hittem tévedett. De az akkor már nyugdíjas tanár úr, a győri Xantus János múzeum tudományos munkatársa, nem szokott tévedni. Hiteles régi levéltári dokumentumokkal, feljegyzésekkel bizonyította, hogy az ősi Rodovan falunak igenis volt egy erődítménye, ahogy a maga idejében nevezték, várdája. Ekkor jött létre az a várkastély, amely víz-várként nyújtott védelmet urainak és jobbágyainak.

Igaz, mindez régen volt. Olyan régen, hogy Csilizköz akkor a mai formájában nem is létezett. A Csiliz patak sem. A Csiliz azokban a régmúlt időkben csak egy volt a sok Duna-ág közül. Ez a mai Baka község alatt lépett ki az öreg Dunából, s abba Szap falut is bezárva cselezte magát vissza. Így jött létre az a kis sziget, amelyet akkor már Csilizköznek hívtak. A Duna menti táj belvizeit pedig számos, ma már csak nyomaiban létező kisebb folyó vezette vissza a Dunába. Közülük egy, amelynek pontos forrása nem ismert, a Kisdudva, amely egyes okiratokban Kisdva néven szerepel. Ez a folyócska közvetlenül Radvány fölött haladva, nyugati irányban megkerülve a balonyi templomdombot, a hajdani Egyházasmedve fölött ömlött a Duna egyik mellékágába.

Hát ez a Kisdva folyó, s annak egyik mellékága ölelte körül azt a várkastélyt, amely évszázadokon át állta a természet elemeinek, s a gyakran idelátogató hivatlan vendégnek, az ellenségnek ostromát. Egyes történészek szerint a helyén avarkori erődítmény állt. Az ilyen jellegzetes, földből készült, kör alakú sánc volt hivatva védelmet nyújtani akkor az ellenséggel szemben. A környék leghatalmasabb avargyűrűje, az avarok utolsó nagy erődítménye a mai Győr helyén állt. A gyűrű szóból alakult Győr mai neve.

A radványi várkastély feltételezett helyét ma már csak egy dűlőnév jelzi. A Várhely dűlő. A hozzá tartozó szántóterület jelentős része

átnyúlt a szomszédos Balony határába. Középkori, a hódoltság idejéből származó okiratokban a várhoz tartozó szántóterületet Kaláz névvel jelölték. Bizonyára nem véletlen, hogy törökül a vár megnevezése Kaláz. Balonyban ennek a bizonyos dülőnek a neve ma is Kalacs. Régi okiratokban Kalasz néven szerepel.

Vár tehát a mai Csilizradvány területén minden bizonnyal létezett. Igaz, már romos állapotban, de még Mária Terézia uralkodása alatt is megvolt. A Batthyány grófok levéltárában található egy 1770-ben keltezett levél. A levél írója említést tesz egy radványi, szebb napokat látott várkastélyról, amelyben – állítása szerint – Mária Terézia királynő magyarországi látogatásáról hazatérőben megszülte az akkor várva várt trónörökösöt, Józsefet. A szerencsés szülés után a királynő a közeli Bős község pompás kastélyába költözött, ahol pár napot kényelemben, nyugalomban, pihenéssel töltött. 1741. március 13-i dátummal a bői plébánián anyakönyvezték József királyi főhercegként az újszülöttet.

A hajdani várkastély emléke azonban nemcsak a későbbi kalapos király, II. József állítólagos szülőhelyeként maradt fenn. Állítólagos? A Batthyányiak levéltárában egy másik levél is található. Ennek az írója megemlíti, hogy Bécsből hajón Budára tartva Egyházasmedve előtt a Kisdva folyócskán felhajózott Radvány faluba. Meg akarta tekinteni igazi szülőhelyét, az ottani öreg kastélyt. Azt azonban siralmas, romos állapotban találta. E levél címzettje gróf Batthyány Károly, aki kiváló és kedvelt hadvezére volt Mária Teréziának, és katonai nevelője a gyermek József főhercegnek. A levél aláírója pedig Flankestein gróf. Ennek az érdekessége pedig az, hogy ezt az álnevet használta II. József titkos levelezéseiben.

A várkastély emlékét azonban még a közelmúltban is élő legendák, gyermekriogató rémtörténetek, rablókalandok őrizték. Ezek a valós, vagy képzeletszülte históriák többségükben haramiákhoz, vagy pribékekhez kötődtek. De hát kik is voltak azok a félelmetes, emlékükből ma is élő haramiák? Ez a megnevezés a középkori török megszállás idején honosodott meg nálunk. Épp úgy mint a pribék szó is. A török ellen élet-halál harcot vívó Habsburg birodalom a még birtokukban lévő várak helyőrségeit idegen zsoldosokkal erősítette meg. Ezek a jól fizetett, főleg a nyugati országokból toborzott hivatásos harcosok jól szolgálták a dinasztia érdekeit. A baj akkor kezdődött, amikor a vár

kapitánya valamilyen okból kifolyólag nem tartott igényt szolgálataikra. Ilyen esetben a „se pénz, se posztó” kényszere következtében a szélnek eresztett zsoldosokból kisebb-nagyobb bandák jöttek létre. Ezek aztán a szükséges mindennapit úgy szerezték meg, ahogy azt éppen tudták. Szép szóval, csellel, ha nem ment erőszakkal, ha így sem ment, gyilkolással. A harcokban eldurvult, munkától elszokott, erejük teljében lévő kószaló zsoldosokból kegyetlen haramiák lettek. A tétlen jóléthez szokott haramiák igényei pedig nagyok voltak. Ételre, italra, lovaiknak abrakra volt szükségük. Télidőben pedig meleg hajlékot kerestek. S mindezt a várkörnyéki falvak jobbágyainak viskóiban, vagy a módosabb nemesek kúriáiban, kastélyaiban.

A török megszállás utolsó évtizedeiben Győr vára gyakran cserélt gazdát. Hol a törökök lófarkas, félholdas zászlói, hol a Habsburgok kétféjú sasos lobogói díszeltek a vár bástyáin. Így aztán hol a turbános törökök, hol pedig a szűknadrágos németek sarcolták a várkörnyéki falvak uraságait, jobbágyait. A nincstelen zsellérektől nem volt mit elvenni. Tőlük munkát, szolgálatot követeltek. Bár a törökök emberségesebben viszonyultak az itt élőkhez, mint a telhetetlen császáriak, a kirótt adók behajtásánál ők sem ismertek könyörületet. S ebben a számukra oly fontos munkában hű segítőtársaik voltak a pribékek, a törökké lett magyarok. A nemzet – ahogy akkor tartották – megvetett szégyenei. Akik eladták magukat testestül-lelkestül az ellenségnek csak azért, hogy könnyebben jussanak ranghoz, nagyobb karéj kenyérhez. Ezekről a pribékektől félni kellett. Mert ők kenyéradóik irányába mindig bizonyításra kényszerültek. Mert amúgy istenigazából azok sem hittek nekik. Tudták azt a törökök, pribékeik köpönyege kétszínű, bármikor kifordítható. Úgy is bántak velük. Ha jó munkát végeztek, gazdagon jutalmazták őket. Ha nem, az gyakran a fejükbe került. De az is előfordult, hogy a legjobb, a legbuzgóbb pribékek némelyike el-elűnt a nádasok rengetegében. Örökre. Senki sem hullatott könnyet utánuk.

Ezekben a viharos középkori években Radvány és környéke a megpróbáltatások, a gyötrelmek egész sorát élte át. Ha a császáriaknak állt a zászló, akkor előbb vagy utóbb, de megjelentek a haramiák a térségben. A radványi vár környéke valósággal vonzotta őket. Előfordult az is, hogy a kóborló haramiákhoz hozzácsapódott egy-egy csellengő pribék is. Bámulatos ügyességgel tudtak borotvált fejű, kontyos, turbános,

bugyogós törökből várvédő császári katonává változni. A pribékek segítségével aztán könnyedén kutatták át a nádasokat és egyéb rejtkehelyeket, ahonnét ily módon az utolsó tartalékaiktól is megfosztották a nyomorgó lakosokat. A zsákmányból néha juttattak a kastély urának is. Így aztán az néha még örült is nyűgös vendégeinek. Ha pedig a győri vagy a pozsonyi várkapitányok pénzhez jutván újból zsoldosokat toboroztak, a haramiák tisztos várvédő vitézekké változva csendben továbbálltak. Akadt közöttük azonban néhány jóképű, jóérzésű legény is. Ők a bizonytalan, kalandos zsoldos életet – egy-egy szemrevaló menyecske szép szeméért – felcserélték az itt élők nehéz, de becsületes sorsára. Ma már csak vezetéknevük emlékeztet „Zsoldos” származásukra. Hát ennyit a már nem létező radványi várról, a hajdani haramiákról és pribékekről.

Csilizközi öregektől sok érdekeset hallottam a környéket uraló régi nádasokról, a hajdani mocsarakról, a folyók és patakok menti füzesekről, a magasra törő víztölgyekről, embereket és állatokat elnyelő feneketlen, zsámbékos mocsarakról. A gyenge szellő hatására is sejtelmesen suhogó, zizegő, zenélő, több méter magasra felszökő nádtenger félelmetes világáról. Mert félelmetesebb, rejtelmesebb volt a nádas a legsötétebb, legsűrűbb erdőnél is. Erősebb is, szívósabb is annál. Mint a nádasok környékén élő emberek. Mert a kivágott erdők helyén a bőven termő szántóföldek, vagy a sivataggá változott vidékek feledtetik az ősi állapotot. De a pusztulásra ítélt nádas, az évszázadokon át ellenáll. S ha a helyén, az eke nyomán, ma már dús kalászokat ringat a szél, egy-egy magányosan feltörő nádszál azért jelzi – üzen a múlt. Azt üzeni, hogy ez a hely valamikor a nádasok birodalmához tartozott, s amíg ezen a helyen csak egyetlen egy nádszál létezik, addig él a remény: itt a távoli jövőben nádas is lesz! S ezt a reményt éltetik az ősi költőhelyre ma is visszavisszatérő vízimadarak, a bíbicek, a gémekek, a kárókatonák, amelyek a költés idején valósággal ellepik a régi nádasok helyeit.

De a természet azért megőrizte mutatóba a jelen és a jövő nemzedékének a régi nádasok egy-egy foltocskáját. A ma már holt folyócskák még meglévő medreiben, a mélyebb hajlatokban ma is díszlik a nád. S ha valakinek őszelön – főleg a koraesti szürkületben – kedveszotyan becuppogni a nádas sűrűjébe, rádöbben arra, hogy egy más, eddig ismeretlen világban találja magát. S ha szerencséje van, és ha éppen egy gyenge fuvallat borzolja a magasra nőtt, sűrű nád aransárga

bugáit, lengeti a buzogányokat, akkor a nádas halkán zúgni, lágyan, andalítóan zenélni kezd. De ha egy véletlen, zajt okozó mozdulat felriasztja a nádasban otthonra s védelemre lelt madarak csapatát, felcsattanó szárnycsapásaik, riadót jelző éles, vijjogó hangjuk, visszazökkentik a nádas hívatlan vendégét a valóságba. Rádöbben arra, hogy a nádas ma is él, s élné továbbra is a maga sajátos, titokzatos életét, ha mi emberek engednénk, békében hagynánk.

A régi nádasok utolsó maradványait még jól ismerő öregektől több olyan történetet hallhattunk, amelyek régmúlt idők emlékeit idézik. A réges-régi haramiákkal, a későbbi betyárokkal, az idevetődött ellenséggel harcoló ősök kalandjainak emlékeit még ma is őrzik néhányan. Mert ezekből a kalandokból nem voltak szűkében sem a radványiak, sem a környékbeliek.

Számomra legérdekesebb, haramiákkal kapcsolatos történet az, amelynek történelmi gyökerei nyomon követhetők, s az 1600-as esztendő kezdeti éveikhez kötődnek. Akkor a 150 éves török uralom utolsó évtizedeit nyögte az ország. Az Oszmán birodalom a bécsi udvar elleni végső leszámolásra, Bécs pedig egy nagy európai összefogás reményében a törökök végső kiűzésére készült. A két egymásnak feszülő ellenséges hatalom ütközőzónájába esett Győr vára s annak környéke, Csilizköz is. A győri vár ezekben az években többször is gazdát cserélt. S amikor 1598 elején gróf Pállfy Miklós végleg kiűzte a törököket Győr várából és a vármegyéből, Radvány és környéke is fellélegezhetett. A várva várt béke reménye végre megvalósulni látszott. A remény azonban gyorsan eloszlott. Győrbe, s annak környékére a török sereg ellen felvonuló, Béccsel szövetséges idegen csapatok érkeztek. Csilizközbe főleg német és vallon zsoldosok. A radványi várban ütötte fel főhadiszállását átmenetileg az a Rusworm generális, aki nem hadi sikerei révén, hanem züllött életvitele, véget nem érő tivornyái miatt vált híressé. A sok dínom-dánomhoz szükséges étel és ital forrása pedig a környék lakóinak az éléskamrája volt. Ha a gondosan álcázott búzavermekben elrejtett gabonára, a nádasok titkos rejtekeiben tartott jószágra a sarcoló katonák rátaláltak, akkor az itt élő emberekre nyomor, éhínség várt. Néptelenedett is a környék félelmetesen. A vármegye elöljáróihoz is egyre gyakrabban érkeztek a panaszok. S amikor azok végre eljutottak a bécsi udvar uraihoz, Rusworm generálisnak szednie kellett a sátorfáját.

Bécs alá vezényelték, hogy jobban szemmel tarthassák. Távozása azonban emlékezetes maradt Radvány és a környező települések számára. Mert a csapatok a parancsot teljesítve ugyan távoztak, de hogyan? Vittek azok magukkal mindent, amit használni tudtak. Élelmet, állatot. A lovakat is. De ezzel aztán végleg betelt a pohár. A vérig sértett, megalázott, fegyverforgatáshoz értő, s arra alkalmas férfiak elhatározták, lesz ami lesz, a lovakat nem hagyják.

A történet, ami ebből az elhatározásból kerekedett, nemcsak a szájhagyományokból, hanem hiteles, ma is fellelhető levéltári dokumentumokból is ismert. Ezek közül Szalay Tamás, Sziget-Csilizköz járás szolgabírájának, 1609. évi jelentésében is említés történt a radványiak nagy kalandjáról. Ennek a dokumentumnak és az említett öregek elbeszéléseinek az összecsengései alapján írtam le ezt a nem mindennapi, híres kalandot.

Egy rangot szerzett, hazalátogató szabadságos katonára régen is, most is felfigyel a falu. Így volt ez akkor is, amikor a győri vár helyőrségében szolgáló fiatal radványi nemes, Tamásy István főtüzér hazalátogatót. A viszontlátás örömét azonban nagyon megkeserítette a sok rossz hír, amellyel az otthoniak elárasztották. Döbbsenten értesült arról, hogy miként fosztották ki Radványt s a környező falukat a távozó zsoldosok. Hallott már ő eleget Rusworm csapatainak viselt dolgairól. Ezért osztott földijeinek mélységes fölháborodásában, bosszúvágyában. Amikor pedig arról is értesült, hogy alakulóban van egy mindenre elszánt kis csapat, elrabolt értékeik visszaszerzése céljából, pillanatig sem habozott. Közéjük állt. Sőt nem is ózdkodott, amikor felkérték, hogy álljon a csapat élére. Tamásy rátermett, harci tapasztalatokkal rendelkező katona volt. Pálffy seregében szerzett érdemeiért Győr visszafoglalása után odalátogató Rudolf császár előléptette, s pénzjutalomban részesítette. Hát ilyen katona volt az önkéntesekből álló, mindenre elszánt kis csapat parancsnoka. A vállalkozás tétje is nagy volt. Vissza kellett szerezni az elrabolt lovakat, szekereket, azok rakományát. Az idő pedig sürgetett. Akkor már három napos előnyük volt a fosztogatóknak. Amellett sokszoros létszámfölényük, jó fegyverzetük, harci tapasztalataik, melyek szinte reménytelenné tették a vállalkozás sikerét. Tudta, átérezte ezt Tamásy is. Nyílt támadásról, szokványos harcról szó sem lehetett. Csak egy jól átgondolt, részleteiben ismert, pontosan végrehajtott hadicsel

lehetett eredményes. Tamásynak e téren is voltak tapasztalatai. Hisz Győr törököktől történő visszafoglalása is egy jól átgondolt, gondosan előkészített, pontosan végrehajtott hadicsel eredménye volt. No, meg az a bizonyos szerencse is közrejátszott, amely nélkül nehezen születik meg a hadisiker. S mit ad Isten, az a bizonyos szerencse, mint mindig, váratlanul, de a legjobbkor Tamásyékhoz is megérkezett. De ne vágjunk az események elébe.

Ott folytatom, hogy Tamásy kis szabadcsapata egyetlen nap leforgása alatt összeállt. Kozics László győri történész 1886-ban említi az akkori Hadtörténeti közlönyben megjelent tanulmányában Tamásyék vállalkozását. Ennek kapcsán a résztvevők közül még a szintén radványi Szabó Zsigmondot, Csikász Gábort, Csiba Pált, a balonyi Vida Gábort, Zsemlye Miklóst, Csicsay Vendelt, a kulcsodi Vörös Zsigmondot, Paksi Györgyöt, a patasi Soós Jánost, Keszegh Márton, és még egy nevet említi. Ez a bizonyos név jelölhette azt a személyt, akit az előbbieken szerencseként említettem. Váratlanul, s nem önként érkezett. A balonyi halászok fogták el, s vezették Tamásy elé. Jóvágású, harmincas, német tiszti egyenruhát viselő katona állt sárosan, csetresen, dideregve Tamásy előtt. Gyanús alak volt. Úgy beszélt magyarul, mint egy született csalólóközi. De németül is kifogástalanul. Tamásy próbára tette. A balonyiak szerint azzal vált gyanússá a nádas szélén váratlanul felbukkanó német lajtnand, hogy ép bőrrel jutott át Nyárad irányából azon a melegsári nádason, amelyet a tapasztalt, a helyet jó ismerő balonyiak is el szoktak kerülni. No, meg a magyar szó. A lajtnandok nem szoktak magyarul megszólalni. A rejtélyt egy, a kis csapat körül serénykedő idősebb nő oldotta meg.

– Ez nem is lajtnand – kiáltott fel – ez Juszuf a Pribék! Csak a bajszától, a kontyától, és a törökös ruházatától szabadult meg.

– Török kém ez a javából. Föl kell akasztani, vagy át kell adni a császáriaknak – jöttek a javaslatok.

Csak Tamásy tartotta szerencsés fogásnak Juszufot.

– Ezt nevezem én szerencsének – jelentette ki mosolyogva, miután elvezettette, s gondos őrizetbe helyeztette a remegő pribéket.

Majd bizalmas megbeszélésre invitálta a kis csapatot. Tömören vázolta terveit s minden egyes emberének meghatározta feladatát. Majd elővezettette Juszufot, akit valaha gyerekkorában lehet, hogy Józsinak

hívtak. Juszuf, egy kis katonás vallatás után mindent beismert. Ő bizony török kémként csapódott épp ahhoz a császári csapathoz, amelyik nyomába Tamásyék készültek eredni.

Juszuf minden segítséget megígért, s csak pusztá életét kérte cserébe. Készségesen vállalta a részvételt a nagyon is kétes kimenetelű kalandban, s esküvel ígért hűséget és segítséget. A segítsége ugyan jól jött, de hűségében már nem hittek. Aki egyszer..., az másodszor is! Ez volt Tamásy döntése. De ha sikerrel jár a vállalkozás, Juszuf az életét s a szabadságát kapja jutalmul. No, meg azt a kicsi tarisznyába rejtett néhány aranypénzt, amelyet elfogásakor vettek el tőle. Az alku megkötetett, a kis csapat útra kelt. Irány Bodak. Juszuf szerint ott tanyáztak, s hosszabb ott tartózkodásra rendezkedtek be a keresett zsoldosok. Az elrabolt lovakat s egyéb eladható értékeket onnét szállították a környező városok vásáraitra. Elsősorban Somorjára, de Pozsonyba és környékére is jutott elég a kínálatukból. Éltek mint hal a vízben. Biztonságban, jólétben, vidáman, gondtalanul. Álmodtak sem gondoltak arra, hogy a megfélemlített, rettegésben tartott környékbeliek közül bárkinek is mersze lenne kezét emelni rájuk. Örültek azok, ha békében hagyták őket. Inkább igyekeztek jó képet vágni akkor is, ha sérelem érte valamelyiküket.

Nem is sejtették, hogy Bodak alatt, a Duna menti erdők rejtekeinek egyikében egy békés halásznak tűnő kis csapat miben sántikál. Ki is gondolhatta volna, hogy ezek a szánalmas, rongyokba öltözött fiatal halászok, akiknél a békés halászeszközökön kívül az égadta világon semmi nem volt található, mindenre elszánt magyar harcosok. Csak ők maguk tudták, hogy ezek a békés eszközök avatott kezekben veszedelmes, gyilkos fegyverekké képesek változni. Mert a megfelelő hosszúságúra szabott húzóháló, ha egy ügyes kezű halász által a reá támadóra van vetve, azt néhány pillanatra biztos, hogy harc képtelenné teszi. Ez az idő azonban bőven elegendő arra, hogy a mindig kéznél lévő apatyúval – a hálózó, legalább másfél méteres merevítő doronggal – a védekező halász lesújtson. Ha még ez nem lett volna elég, akkor jöhetett a mindig kéznél lévő pikkelyező bicska. Ha már minden kötél szakadt, akkor, de csak akkor következhetett a halászok legfélelmetesebb fegyvere, a szigony. Ez egy hosszú nyélre szerelt, túhegyesre kovácsolt kétágú, könnyű, szűrőeszköz, amely úgy csusszan bele az élő húsba,

mint tű a sajtba. De onnét ki csak erővel kitépve szabadul, magával rántva az élő testből egy darabot, ami legtöbbször gyógyíthatatlan, roncsolt sebet hagyott maga után. Ezért élt a halászok között a múltban – s él bizonyára ma is – az az íratlan törvény, hogy szigonyt soha, csak a legvégső esetben.

Hogy hogyan játszódtak le részleteiben e híres vállalkozás eseményei, arról nem maradt hiteles írásos emlék. De arról igen, hogy Tamásyék veszélyes kalandja jól végződött. Dr. Reiszig Ede, Győr vármegye neves történészének feljegyzésében az áll, hogy 1598-ban Bodak község határában egy radványi csapat Tamásy tűzmester vezetésével csellemegkaparintott egy nyolc megrakott szekérből álló fogatolt szállítóosztagot, és azt hat fölnyergelt hátsóval együtt Radványra visszavezette. A huszonnégy zsákmányolt lóból kilencet visszaszolgáltatót a megkárosított lakosoknak, a többi a szekerekkel együtt átadta a győri vár parancsnokának. A szekerek rakományát Sziget- és Csilizköz szolgabírája a környék rászoruló lakosai között felosztotta. Említés történt ebben a jelentésben egy titokzatos német hadnagyról is, akinek a segítségével ezt a vállalkozást nem lehetett volna megvalósítani. Csak az ezzel az elhíresült eseménnyel kapcsolatos máig élő mendemondákból következtethetünk arra, hogy ez az említett német tiszt nem volt más, mint Juszuf, a fülönfogott pribék.

E különös hadisiker feletti öröm egy igazi áldomással zárult. Igaz, ez már Tamásy nélkül zajlott. Ő már Győrött szolgálta tovább a császárt. A jókedvű társasággal együtt mulatott, együtt örült Juszuf is. Hajnalig. Reggelre azonban hült helyét találták. Eltűnt, köddé vált. A kis csapat jutalmát képező, a harácsból származó ezüstpénzekkel megrakott tarisznyával együtt. Csiba Pali nyomban lóra pattant, nyomába eredt. Juszufra néhány nap múltán egy kulcsodi halász talált rá. A falu alatti Csiliztoroknál feküdt hanyatt, széttárt karokkal, markában egy hajlottpengéjű török törrel. Melléből egy szigony nyele állt ki, nyelébe vésvé a gazdája nevének kezdőbetűi – Cs. P. Aztán az egyik reggelen a korán kelő bíró portájának a kerítésére akasztva előkerült az elveszett pénzes tarisznya is. Csak egy jogos rész hiányzott belőle. Csiba Palit többé senki nem látta Radványon. A környéken sem. Azt suttozták az emberek, hogy betyárrá lett.

Hát így végződött ez a történet. De azért valami még idekíváncozik. Sikerült ugyanis meghívnom néhány idős embert egy kis beszélgetésre azok közül, akiktől ehhez a történethez kapcsolódó érdekes ismereteket szereztem. Felolvastam nekik írásomat. Figyelmesen csendben végighallgatták. Kis Lajos bácsi, az a Patasról Balonyba származott öreg kombájnos, aki siheder korában Radványon a híres Kóczán Móricz tiszteletes úrnál is volt minden szolgalegény, csak annyit mondott – minden benne van, amit annak idején a tiszteleteséknél Tamásyék kalandjáról hallottam. Szabó Józsi bácsi azt hiányolta, hogy a nádasokról és a hozzájuk fűződő hiedelmekről kevés szó esett. A sok régi tavacszában díszlő, virágzó, színpompás tavirózsákról pedig szót sem ejtettem. Igazat kellett adnom neki. Lantódi Imre – közülük a legfiatalabb – Tamásy István személyéhez, sorsának későbbi alakulásához szolgált érdekes adalékkal. Kérte, hogy a rend kedvéért írjam meg Tamásy, Rudolf császárt esküjéhez híven, becsülettel szolgált. De a trónon őt követőt már nem. Falsapott kurucnak. Thököly zászlaja alatt harcolva vesztette életét valahol a morvák földjén, távol szülőfalujától a mai Csilizradványtól. De ez már csak legenda. Szép lett volna, ha így lett volna.

Weisz úr, a nagymegyeri trafikos

Nem hiszem, hogy akadna valaki az idősebbek között, aki ne ismerte volna és ne emlékezne rá. A hatvanas évek elején még készségesen kiszolgálta vásárlóit főtéri kis trafikjában. Még most, a második ezredforduló évében is áll az az emeletes ház, amelynek egyik földszinti kis üzlete, hűségesen próbálja idézni utolsó gazdájának emlékét. Igaz, az épület már magán viseli a pusztulás, az enyészet jeleit. Néma emlékmű ma egy letűnt kor kegyetlen történelmi eseményeinek.

Ha köztünk, idősebbek között Weisz úrról esik szó, képzeletünkben megjelenik zömök, kissé pocakosodó alakja, bicegő járása, mindig mosolygós kerek arca, huncutkás szemei, oldalra fésült sűrű hullámos ősz haja. Mintha hallanánk üzletébe invitáló barátságos köszöntését, látnánk biztató mosolyát. Így aztán érthető, ha már nem dohányfűlést, de legalább egy újságot vagy egy doboz gyufát betyárbecsületből is vett a betévedt vendég. Mert a vásárló részére a lényeg végső fokon az volt, hogy a trafikban vendégnek, úrnak érezhette magát. Weisz úr vendégének.

Ha úgy adódott, hogy érkezésemkor többen is tartózkodtak a kis helyiségben, én is ott ragadtam egy kis tereferére. Ilyenkor sok átélte eseményről, érdekesekekről, tanulságosakról és megrázóan szomorúakról is hallottam. Kettőre ma is szívesen emlékszem közülük. Az első, melyet az érdekesekek közé soroltam a következő volt.

Amikor még békebeli volt ez a világ – dúdolta egy réges régi bakanóta kezdő sorait a trafikba érkező, tréfáskedvű fiatal tanító, miközben tömött, nehéz akatatókat helyezett rá a kis üzlet elárúsító pultjára. Ezek javításra váró matekdolgozatok. Ezekkel fogok otthon, pihenés helyett szórakozni. Hát nem volt könnyebb az élete egy békebeli iskolamesternek? Megtanította a gyerekeket a négy alpműveletre, felíratta a palatáblára a házi feladatot, s mint aki jól végezte dolgát, a csengettyűszó után hazaindult. Útközben megállhatott egy nagyfröccsre a sarki vendéglőben, ahol jutott ideje még egy unaloműző kártyapartira is.

Mivel azokban az években magam is a tanító úréhoz hasonló cipőben jártam, rábólintottam érveinek igazára. De nem úgy Weisz úr. Nem biztos, hogy igazuk van – majd sorolni kezdte ellenvetéseit. S ahogy az ilyenkor lenni szokott, már ki is alakult közöttünk egy olyan diskurzus, amelynek tanulságait máig sem feledtem.

Egy újabb találkozásunk alkalmával – emlékeztetve utolsó beszélgetésünk témájára – egy agyonhasznált, fedőlapok nélküli öreg könyvet helyezett a pultra. Lány, óvatos mozdulatokkal kisimítgatta a gyűrött lapokat, majd feltette a szemüvegét s lassú, szinte ünnepélyes hangon felolvasta a könyv címét. Oskolai Tanító Könyv, írta Lácza József 1793-ban. Majd maga mellé invitált, belelapozott a nyútt öreg könyv elsárgult lapjaiba, s amikor a számtani és mértani feladványok fejezeteihez ért, komoly tekintetét rámvetve ajánlotta. Ezt a részt olvassa el figyelmesen. Utána aligha fogja a régi iskolamesterek munkáját a mai tanítóékhöz mérten könnyűnek tekinteni. Aztán megkért, hogy a számára szinte ereklyének számító könyvet hozzam vissza épségben. Elmondta, hogy eredetileg a Trebich cslád tulajdona volt. Ő a legfiatalabb Trebich fiútól kapta, aki 1945 után tért haza nagy szerencsével valamelyik haláltáborból. Azután az itthoni viszonyokból kiábrándulva Izraelbe távozott. Ez a rövid kitérő újabb téma alapjául szolgált későbbi beszélgetéseinkhez.

A kölcsönzött könyv tartalma, élénk érdeklődést váltott ki tantestületünk tagjai között. Hisz ez az akkori tanítók számára íródott tanterveket és módszertani utasításokat tartalmazó segédkönyv, szinte mindenkire számára tartogatott meglepő érdekességeket. Engem – Weisz úr óhajának megfelelően a matematikát érintő akkori elvárások érdekeltek. Mire kellett megtanítani s mit kellett tudnia az akkori három, illetve hat osztályt végzett nebulóknak számtanból.

Kezdjük a korabeli hossz mértékekkel. Közülük a leggyakrabban használt a láb volt. Tájainkon sukknak is mondták. Ez mai mértékkel mérve 31,6 cm-nek felelt meg. Talán ekkora volt az akkori talpak átlagos hosszúsága? 1 láb 12 hüvelykel vagy collal volt egyenlő. Egy coll 2,54 cm. Egy hüvelyk 4 strikából, illetve 12 vonásból állt. A zsinórok, szövetek és vásznak hosszát singgel mérték. Ez két lábnak felelt meg. A posztót és a szöveteket röffel is mérték. 1 rőf két és fél lábbal, mintegy 78 cm-el volt egyenlő. A területek hosszúságának mértékegysége az öl volt, ami 6 lábot, vagyis 1,896 m-t tett ki. 5542 öl tett ki egy magyar

mérföldet. 10 magyar mérföld pedig 15 német mérfölddel volt egyenlő. S még sorolhatnám tovább a könyvben leírtakat.

Az űrmértékek nemcsak a folyadékok mérésére szolgáltak. Ez a könyv is külön tárgyalja a száraz űrmértékeket. Alapegysége a véka volt, ami mai mértékkel mérve 31 l-nek felelt meg. A vékának többféle többszöröse volt használatban. A pozsonyi mérő két vékát, a nagyszombati egyet, a debreceni viszont négy vékát tett ki. A pesti mérő három vékával (93,747 l) volt egyenlő.

Nálunk a gabonát köböllel mérték, amiben 4 véka fért el, mintegy 125 liter. A véka negyedrésze volt a fertály. Egy fertály 3 ficsornak felelt meg.

A folyadékok mértékének az alapegysége az icce volt, ami 0,848 l-el volt egyenlő. Az icce kétszerese volt a pint. Egy köbölt 64 pinnel lehetett megtölteni. Egy pesti akó űrtartalma 60 icce volt, ami 50,8 l-t tett ki.

Környékünk korabeli fogadóiban elterjedt mértékegység volt a meszely, amibe fél icce ital fért. A meszely fele volt a röpöl, a pálinkák mértékegysége. Sajátos hegyaljai borűrmérték volt a gönci hordó, amibe 134 l fért el.

Amíg a történelmi Magyarországon a szabadságharc bukását követő években is használatos hossz és űrmértékeket sikerült átszámítanunk mai mértékegységekre, nem tehetjük ugyanezt az akkor használatos pénzekkel. Sokféle pénzerme volt azokban az években forgalomban. Azok helyes átváltását nem volt könnyű sem megtanulni, sem megtanítani.

A pénzermék alapegysége a krajcár volt. Egy magyar kispénz (vagy csak pénz) fél krajcárt ért. A kispénz fele 1 batkát, tehát 1 krajcár 4 batkára volt váltható.

Az ezüstpénzek közül a legértékesebb a tallér volt. Ezért 120 krajcárt adtak. A forintból háromféle volt forgalomban. A rajnai, vagy magyarosan rénes forint 60 krajcárt ért. A vonás forint 51 krajcárt, a magyar 50-et. Egy huszas húsz krajcárra, egy máriás 17-re volt váltható. Egy peták 7, a garas 3 krajcárt ért.

Az aranypénz ritka volt. Egy körmöci arany négy rénes forintnak és harminc krajcárnak, azaz összesen 270 krajcárnak felelt meg. Egy dupla aranyért 4 rénes forintot lehetett kapni.

Ennyit mutatóba abból a régi, tanítóknak íródott Oskolai Tanító Könyvből. De ennyi is elég ahhoz, hogy belássuk – akkor sem volt

méznyalogatás a tanítók sorsa. De azoké a hajdani kis nebulóké sem, akik ha már az idő engedte mezítláb, vászongatyában, lenvászon ingben, hátukra vetett tarisznyával indultak reggelenként az iskolába. A tarisznyában pedig a legfontosabb iskolai kellékek, a nemzedékeket kiszolgáló palatábla, a palavessző, a madzagra kötött táblatörlő szivacs vagy posztódarab.

Érdekelt bennünket, hogy miként sikerült rendet teremteni a számoknak ebben az összekuszált rengetegében. Kiderítettük, hogy 1853-ban Ferenc József császár bocsátott ki egy szigorú pátenset, mellyel elrendelte, hogy a monarchia minden államában be kell vezetni a bécsi mértékrendszert. De ez a kísérlet kudarcot vallott. Elsősorban Magyarországon, ahol is csendben elszabotálták a császári rendelet végrehajtását. A számok tovább növekvő káoszában rendet csinálni csak 1874-ben sikerült. Ekkor lett elfogadva az a jól előkészített törvény, amely intézkedett a „métermértékek” kötelező használatáról.

1876. január 1-től kezdve Magyarországon is a tizedes beosztású GGS rendszer lépett életbe. Az átállás nem volt zökkenőmentes sétagalopp. Legtovább az új űrmértékekre történő átállás tartott. Hisz le kellett cserélni az összes kocsmai mérőeszközt, ivópoharat. Aztán minden az általunk már természetesnek tartott és ismert kerékvágásba terelődött.

Amikor a kölcsönkért régi könyvet visszavittem és kifejeztem a hálámat Weisz úrnak azért, hogy segített megismernem ezt az érdekes témakört, több barátja, sorstársa tartózkodott a trafikban. A szó Trebich Lászlóra terelődött. Ennek kapcsán lehettem részese egy olyan beszélgetésnek, amely egy újabb, nemcsak érdekes, de tanulságos történet körvonalait bontakoztatta ki. Már akkor elhatároztam, hogy leírom az ott hallottakat. Vagy inkább azokat az érzelmeket, amelyeket az általam akkor megismert emberi sorsok bennem kiváltottak. Akkor azonban erre a feladatra képtelen voltam. Közel negyven esztendő múlt el azóta a beszélgetés óta. Ezalatt az idő alatt is történt egy s más olyan esemény, amely a régi trafikban folytatott utolsó beszélgetéseinken hallottakhoz kapcsolódott. Így állt össze az a kis történet, amelynek azt a címet szántam – Egy régi történet nyomában.

Egy régi történet nyomában

(Megkésett üdvözet Izraelbe)

Ezzel a történettel az 1960-as évek elején kezdtem ismerkedni. Röviddel azután, hogy ebbe a kis csallóközi városba kerültem.

Úgy kezdődött, hogy Weisz úr főtéri trafikjában részese lehettem egy kis baráti társaság régi emlékeket idéző tereferéjének. Három, akkor még középkorú zsidó ember emlékezett a két világháború között megélt ifjúságára. Vidám gyerekkori csínytevések, a legénykorral velejáró muzsikás kilengések, a nagy ünnepek és búcsúk vidám hangulata árasztotta el a kis helyiséget. A zsidó és nem zsidó fiatalok közös kalandjának hallatán az én képzeletemben is felidéződött kis városunk akkori képe, polgáriasodó társadalmának különös hangulata – soha többé vissza nem térő világa.

De ez a kellemes, majdnem mámoros hangulat nem tartott sokáig. Sorra kerültek a háborús emlékek is. Ezek pedig elúzó az arcokról a mosolyt. A derűs hangulat egy-két nehéz sóhaj kíséretében elillant a kis trafikból. Fasizmus, zsidótörvények, mesterségesen szított zsidógyűlölet, üldözés, vagyonelkobzás, megalázás, munkaszolgálat, gettó, lágerek, kényszermunka, gázkamrák. Hihetetlennek tűnő szenvedésekről szóló történetek. Weisz úr, aki munkaszolgálatos katonaként a szovjet fronton ásta, csákányozta -40° C hidegben a lövészárkokat, megmutatta lefagyott lábfejét. Megborzadtam látva lefagyott lábujjainak csonkjait. Ezért volt kissé bicegős a járása. De a hasonló szenvedésekből kijutott a többieknek is bőségesen.

Megilletődve hallgattam múltjukat idéző emlékezéseiket. A mamáról, testvérekről, szomszédokról. Akikkel legalább álmaikban együtt lehettek. Azután elhangzott egy két név, a régi barátoké. Egyik-másik nevének említését egy-egy fejcsóválás, egy sokat sejtető legyintés követte. Az ő számukra a mi sorsunk közömbössé vált – fűzött magyarázatot az elhangzottakhoz Holczer Ernő, az egyik emlékező vendég. A közöny, ami a valósággal ránk zúduló csapások közepette velünk szemben megnyilvánult, az rettenetes érzés volt. Amikor kilátástalan helyzetünkben

átérettük, hogy néhány vigasztaló szón kívül senkitől sem várhatunk már segítséget.

Próbálkoztam oldani a nyomasztó feszültséget – saját sorsomat is beleszőve beszélgetésünk fonalába. Hisz én is hadiárva lettem. Alig tizenhat évesen levontként a háborús katonasorsba is belekóstoltam. Beszéltem orosz hadifogságom élményeiről. Türelmesen, figyelmesen meghallgattak. De ez volt minden. Én szívesen megírnám mindazt, amiről itt hallottam – próbálkoztam tovább – hogy sok, a megyeri zsidók sorsa iránt nem közömbös ember ismerhesse meg kálváriájukat. Ne fáradjon – intettek le. Erre csak a magunkfajta túlélők képesek. Többen már meg is tették. De az emberek idővel elfásulnak. Közömbössé válnak. Tudja az a bizonyos nyomasztó közöny – tett egy képzeletbeli pontot Weisz úr, ennek az általa akkor be nem fejezett mondatnak a végére.

Esti zárórába nyúló, hosszú beszélgetés volt. Kár, hogy Trebich Laci barátunk nem lehetett most közöttünk. Ő sok-sok veszélyes kalandot, talán a legtöbbet élte át közülünk. Dehát Ő már a Szent-földön, Izraelben él. Ő nem bírta tovább idehaza. Összeroppant a ránehezedő emlékek súlya alatt – sóhajtotta mintegy zárszóként Holczer úr.

Trebich Laci. Ez a név valósággal bevésődött az emlékezetembe. Bár soha nem láttam, mégcsak fényképen sem. Hangját sem hallottam, mégis megjelent képzeletemben. Úgy mint egy kortárs mesebeli hős, aki hihetetlenül veszélyes és sok kalandon átesve, a háború poklait megjárva hazaért – Nagymegyerre.

A Weisz úr trafikjában elhangzott beszélgetést követően eltelt vagy húsz esztendő. A nyolcvanas évek elején a dunaparti Medve községben járva a Csonka család vendége voltam. Házuk a Dunán átívelő nagy híd feljárójának töltése árnyékában húzódik meg szerényen. Csonka néniel és fiaival, Ernővel s a kisebbik Pacsival a híddal kapcsolatos háborús eseményekről beszélgettünk. Megtudtam, hogy a háború utolsó éveiben, már a nyilasok uralma idején, csendőrök voltak a házukban elszállásolva. A hídórséghez tartoztak. Csak egyszer gyűlt meg velük a bajunk – emlékezett a néni.

Egy tavaszi délután fegyveres nyilas suhancok és csendőrök kíséretében hosszú, fura menet érkezett Megyer irányából a hídra. Hátizsákos, civilruhás, sárga csillagos férfiak és nők alkották a néma, fáradtan

vánszorgó csoportot. Csak később tudtuk meg, hogy a megyeri gettó munkaképes lakóit kísérték valahová kényszermunkára. A Pacsi gyerek hozta ezt a hírt, akivel egy vödör friss vizet küldtem nekik. Azt kérték.

Majd rövid pihenő után, vezényszavak és hangos nógatás kíséretében mint egy lomha kigyó, mozgásba lendült a különös menet.

De az élen haladók alig érthettek a nagyhíd közepére, amikor kiáltozások, sikoly, majd fegyverropogás zaját hozta a falu irányába a hűvös dunai szél.

A mi készenlétben várakozó csendőreink is gyorsan összekapták magukat, a híd felé iramodtak. Még hallottam amint egyikük megjegyezte – valakik megszöktek közülük. Majd néhány géppisztolysorozat, s az azt követő csend zárta ezt a szomorú eseményt.

Este, jóval fejes után – folytatta Csonka néni – a kamrába mentem, ahol nemcsak a zsákolt kenyérnek való gabonát, de az ételmet is tároltuk. Lámpát gyújtottam. Azután hirtelen megfordultam, mert azt hittem, hogy a huzat zárta rám a kamra ajtaját. Megrémültem. Egy idegen férfi az ajtóban. Poros, nyűtt ruhában. Megizzadva, még lihegve, kimerülten. Akkor láttam csak, hogy harmadmagával van. Láta rémületemet. Ujját a szája elé téve jelezte, hogy maradjak csendben. Nevemen szólított. Nem ismer meg Csonka néni? Ne féljen. Én vagyok Trebich Laci, Megyerről. Felismertem. Lassan megnyugodtam. Jól ismertük a Trebich családot. Gabonakereskedők voltak. Az uram az ő megbízott főlvásárlójuk volt. Már őszintén örültem, hogy segítségükre lehetek. Megmutattam az ottlévő ételmet, s már távoztam is volna, de Laci még megnyugtatót – még az éjjel tovább állunk. Aztán bévülről ő zárta magukra a kamraajtót.

Reggelre hült helyük maradt. Én aggódva, félve virrasztottam át az éjszakát. Bántott, hogy nem figyelmeztettem őket a csendőreinkre. Hisz akkor már tudtam, hogy ők is a keresett szökevények közé tartoznak.

Azután lassan megnyugodtam. Örültem, hogy segíthettem. Kértem a Jóistent hogy vigyázzon rájuk.

Pár nap múlva Kovács törzsőrmester úr – az egyik nálunk elszállásolt csendőr –, komor ábrázattal állt a kamraajtónk előtt. Kezében egy gyűrött zakót tartva magához intett. Szertartásosan széthajtotta az elejét és a mellére varrott sárga csillagra mutatott. Ha ezt a bűnjelet a fekete sapkás géppisztolyosok találják meg, magát falhoz állítják – szólt rám

keményen. Égesse el –, dobta a lábam elé a kabátot. Nem égettem el. Csak a csillagot fejtettem le róla. A kabátot rendbe hoztam és eltettem. Vártam hátha eljön érte a Laci. Mert valami azt súgta nekem, hazajön.

Ez a kis történet húsz év távlatából idézte a Weisz úr trafikjában elhangzottakat. Sajnáltam, hogy nem akkor és ott hangzott el Csonka néni elbeszélése. Vajon mit szoltak volna hozzá Holczer úrék? Netán maga Trebich Laci?

Múltak az évek. Egy napon zárva maradt a kis trafik. Weisz úr eltávozott. Örökre. A barátai is követték. Azóta csendben, némán várjuk, hogy majdan egy új, fényes üzletben üdvözölhessük egymást egy újabb baráti beszélgetésre.

Én pedig gondoltam egy merészet és érdeklődni kezdtem Izraelben járt zsidó ismerőseimtől Trebich László felől. Szerencsém volt. Közülük egy, Stekler Rezső ismerte. Sőt, ottjártakor találkoztak is. Címét is megszerezte. Én pedig írógéphez ültem. Hivatkozva közös ismerőseinkre, említve a medvei kalandot, kértem, írjon megyeri emlékeiről, háborús élményeiről. Írtam, sokunkat érdeklő sorsának alakulása.

Vártam válaszára. Múltak a hetek, a hónapok. Válasz nem érkezett. Ugyanazt a levelet másolatban, repülőpostával újból elküldtem. Megkapta. A válasz is megérkezett. Bár nekem címezte, úgy éreztem, nemcsak nekem szól. Ezért merem utólag közzétenni:

Tisztelt Tánzos úr!

Kedves levelét csak most kaptam kézhez, és ennél fogva nem állt módomban hamarabb megválaszolni.

Ami az Ön kérdését illeti Medve községben történt borzalmakról, a hídtól nem messze aludtam, ez negyven éve történt, sajnos az én emlékezőtehetségem nem jó, és így nincs módomban az ön kérdéseire konkrét választ adni.

Nagyon szép, hogy ilyen dolgokkal foglalkozik.

Nem tudom Ön mit kutat, de bátorkodom leírni, hogy 1944 májusba az összes Nagymegyeri zsidókat, asszonyokat, férfiakat, gyerekeket, agokat, az állomás melletti disznó hizlaldába összpontosították, onnand zsúfolt vagonokban Ausvitszba szállítottak, ahol 90%-ot krematóriumban élve elégették, sajnos köztük az én testvéreimet is.

Sajnos ez sokkal borzalmasabb volt mint ami a Medvei hídnál történt.

Én Medvéről megszökve egy Ausztriába lévő lágérba kerültem, ahol

1945 ápr. 1 én felszabadultunk már akik élve maradtak. Vissza tértem szülő falumba Nagymegyerre.

Tisztelt Tánzos úr! Nincs anyi papiros amire le lehetne írni azokat a borzalmakat amiket akkori időkben átéltünk.

Szíveskedjen átadni üdvözetemet Stekler Rezső barátomnak, úgyszintén Holczer Ernő nagymegyeri lakosnak.

Bármikor örömmel álok rendelkezésére.

L. Trebich

Elolvastam. Sokszor. Egyedül is, másokkal is. Zsidó és nem zsidó barátaimmal. Kutatni kezdtem levéltárakban s beszéltem sok idős emberrel. A háborús éveket átélőkkel. A városunkban megtörtént, hihetetlennek tűnő, megrázó eseményekről.

Mint egy mozivásznon, úgy pörögtek szemeim előtt a felidézett éveknek a helyi zsidósággal kapcsolatos eseményei. Lassan kialakult képzeletemben a kép az egykori Nagymegyerről, amely azóta megváltozott, akkori formájában már nem létezik. A felidézett évek eseményeit akaratlanul is egy személy sorsának alakulásához kötöttem. Trebich Lászlóéhoz. Szinte látni véltem, ahogy a harmincas években egy kis csapatnyi kisiskolás az akkori vásártér tágas gyepszőnyegén térdelve, guggolva, összedugja a fejét, hogy valami világraszólót kifundáljon. Majd előkerülnek az otthonról hozott bicskák, ollók és még sok más titokzatos kellék. S lassan elkészül a nagy mű. Egy nádkeretes, flusszpapírral bevont papírsárkány, újságpapírból papírcsíkokra vágott hosszú farkkal. A röptetéshez szükséges hosszú cukorspárgát – ami akkor valóságos kincsnek számított – Trebich Lacika szerezte. Leírhatatlan sikerélmény, felejthetetlen gyermekkori emlék. Napokon át, három iskola tanulóit – a katolikus, a református és a zsidó – vitatták a nagy eseményt.

Teltek az évek. Nagymegyér élte a maga megszokott hétköznapijait, ünnepeit. A sárkányeregető Lacikából, Ernőcskéből, Józsikából a Viberálék Nándijából, pelyhedző állú legények lettek. Többen közülük már sorköteleesség cseperedtek. Nem sejtették, hogy lassan beértek ahhoz, hogy a kitört háború eljövendő hősi halottaivá vagy áldozataivá válhassanak.

A német birodalomban tomboló fajgyűlölő örület idővel átgyűrűzött a vele szomszédos, szövetséges országokba is. Szlovákiából menekült zsidók érkeztek. Az általuk hozott hírek aggodalommal, félelemmel

töltötték el az embereket. A nálunk is beindult a zsidóellenes propaganda szele fokozatosan tomboló gyűlöletzivatarrá erősödött. Annak forgatagában, az akkori Trebich Lacik kor- és sorstársai sehogy nem értették, miért bűn az, hogy zsidónak születtek. A rádió és az újságok jól szervezett antiszemita hangulatkeltésének hatására pedig félelmetesen kezdett emelkedni az a láthatatlan fal, amely elválasztotta a zsidó és nem zsidó embereket egymástól.

Próbáltam felidézni a régi trafikban hallottak alapján az akkori eseményeket. Átélni és átérezni az első fájdalmas csalódásokat. Az arculcsapásnál is megalázóbb elfordulásokat. Annak az estének a szomorú tanulságát, amikor az egyik kora tavaszi estén – úgy mint annak előtte – Trebich Laciék is elsétáltak az egyik Bathyány utcai kocsmá irányába. A régi pájtásokat keresték. Ott is voltak azok. Nevetgélve állták körül azt az asztaltársaságot, amely duhaj jókedvében épp dalolni kezdte az új nyilas nótát: „Éljen Szálasi meg Hitler, üssük a zsidókat bikacsökkel!”. Majd egy vállrándítással hátat fordítva jelezték – nem érdekeltek. Ők pedig megértették, nincs itt keresnivalójuk.

Azután jött a sárgacsillagos világ. A megbélyegző megkülönböztetés. A lelkek módszeres megnyomorítása. A törvényesített rablás időszaka. A vagyonek kobzások. A munkaszolgálatnak álcázott kényszermunka. A hírhedt gettók létrehozása. És a borzalmas végkifejlet időszaka – amit akkor végső megoldásnak neveztek – a haláltáborok.

Hátborzongató élmények ezek. Olyan kínzóan fájdalmas emlékeket idéznek, mint a nyílt sebbe szórt só – emlékeztem Holczer úrnak a régi kis trafikban elhangzott szavaira. Megértettem, hogy ezekről az érzésekről és élményekről miért csak azok képesek hitelesen beszámolni, akik az akkori eseményeket üldözöttként élték át. Én sem helyettük, csak róluk próbálok írni.

1944 májusa nem a reményt keltő tavasz szimbólumaként vált emlékezetessé Nagymegyeren. A volt komáromi járás területén akkor hozták létre a zsidóság kényszerlakhelyéül kijelölt két gyűjtőtábor – hírhedt nevén a gettót. Az egyiket Gútán, a másikat, a népesebbet Nagymegyeren. Ezekbe terelték a zsidóság apraját-nagyját. Aggokat is, csecsemőket is.

A megyeri gettóban 543 helybéli és 176 beköltöztetett vidéki, összesen 719 zsidó vallású személyt zsúfoltak össze.

Ennyi megbélyegzett, megalázott ember. Köztük orvosok, jogászok, tanítók, kereskedők, iparosok és egyszerű munkások. Volt aki képtelen volt elviselni a megaláztatást, önkézevel vetett véget életének.

S azután következett az a bizonyos végkifejlet – a gettó felszámolása. Az állomáson üres, szalmával almozott marhavagonokból álló szerelvények várakoztak. Utasaikat – főleg időseket, munkára kevésbé alkalmas férfiakat és nőket, gyermekeket és csecsemőket – az állomás mögötti disznóhizlaldában csoportosították, lajstromolták.

A megtelt szerelvényeket általában éjjel, vagy hajnalban indították. A célállomás – Auschwitz...

A kis gőzösök indulását jelző éles füttyjelzése, a vagonok ütközőinek fémcsörömpölése, jól behallatszott a városba. A gettó ittmaradt lakói is jól hallották. Fura kísérteties kísérőzene volt ez, a halálba hurcolt ártatlan emberek kálváriája utolsó stációjához.

Azután elérkezett az a nap is, amikor útra keltek a gettó még ittmaradt lakói is. Gyalog indultak. Mint a bűnöző rabok. Fegyveres kísérettel. Köztük Trebich László is. A reménytelen ismeretlenbe.

A medvei hídig jutottak. Az ottani események Csonka néninek s kisebbik fiának az elbeszélése alapján már ismertek. Az én képzeletemben az ott történtek kapcsán változott át Trebich Laci egy mesebeli, lázadó hőssé. Dáviddá. Hasonlóvá, ahhoz a bizonyos bibliaihoz, aki egy szál parittyával a kezében szembeszállt a hírhedt, pökhendi fegyveres óriással. De Csonka néni akkori Trebich Lacijának, mégcsak parittyája sem volt. Az ellenfél pedig nagyobb és hatalmasabb a bibliai Góliátnál.

Ez az életveszélyes kaland Trebich László leveléből úgy tükröződött, mint egy jelentéktelen epizód az Auschwitzba hurcoltak gyötrelmeihez képest. Hát ez a hozzáállás, ami több a szerénységnél, az önzetlenségnél és más mint a szokványosan értelmezett hősiesség – ez váltott ki bennem egy különös kényszert. Ez késztetett arra, hogy az egykori rövidnadrágos, sárkánykészítő megyeri kisfiúból egy képzeletbeli, szimbolikus Dávidot formáljak azok emlékére, akik mertek dacolni az akkori óriással, a városunkra is árnyékot vető Góliáttal.

Évek múltán újból írtam Trebich úrnak. Az udvariasan fogalmazott választ már más írta, Arie Trebich nevében. Mint László, hivatalosan már nem létezett. A bizonyára idős levélíró sajnálattal közölte velem, hogy Laci már nagyon gyenge, nem tud levelezni. De az én leveletem azért várja.

A történet végéhez még valami odakívánkozik. A válasz egy kérdésre. Miért hagyta el szülővárosát ez az ízig-vérig nagymegyeri ember? Mi készítette arra, hogy elhagyja szülőházát, barátait, a temetőt, amelyben ősei nyugszanak?

A választ egy idős, már nem élő barátjával próbáltuk megfejteni. Ő még emlékezett Trebich Laci hazatérésére. Lesoványodva, betegen, de hazajött. Próbálta feledni a feledhetetlen múltat. Próbálkozott beilleszkedni a háború után gyökeresen megváltozott világba. Már nem kellett félnie a régi rend őreitől. A kakastollas csendőröktől, a nyilas suhancoktól. Már csak az emlékeik kísérthettek – gondolta.

De 1946-ban történt valami. Valami olyan, amivel betelt számára az a bizonyos pohár. Az egyik reggel a városba menet pár embert látott álldogálni az egyik elárvult zsidó üzlet, bádoggal borított ajtaja előtt. Az ajtóra nagy nyomtatott betűkkel írt szlovák nyelvű szöveg: „Zidia do plynu”. Betűzték, de nem értették a szöveget az emberek. Őt kérték, hogy fordítsa le magyarra.

Trebich László ereiben megdermedt a vér. Ki tehetette ezt? Ki merészelt a szájára venni és még le is írni ezt a gyalázatos szöveget? Hazatámolygott. Egyedül, magárahagyottan mérlegelte helyzetét. Délután keresték fel barátai, újságolták, hogy máshol is jelentek meg hasonló feliratok. A helyi hatóság a csendőrséggel karöltve vizsgálta az esetet. Ivanic törzsőrmester a helyi csendőrparancsnok írásos jelentésében tájékoztatta a járási hatóságokat, hogy a felirat a városba Morvaországból vezényelt „szlovák nemzetiségű” katonák valamelyikétől származik. A tettes azonban ismeretlen maradt.

Trebich László pedig álmatlanul töltötte a következő éjszakát is. Nem értette, hogy annak a hadseregnek a katonái között, amelyekben ő eddig csak a felszabadítókat látta, hogyan található ilyen aljas gazemberek! Hajnalban a már álmosító csendet egy induló vonat sípolása törte meg. Felhangzott a vagonok ütközőinek jellegzetes csörömpölő, rossz emlékeket idéző hangja is.

Trebich László pedig döntött és hazát cserélve új életet kezdett. Izraelben, Arie Trebichként vert gyökeret. Bizonyára erőset. De én is, a barátai is érezték – azoknak a bizonyos hajszálygököknek némelyike, az egykori nagymegyeri otthonából is éltették erőt adó szép emlékekkel. Mert a sok rossz emlék ellenére a gyerekkori emlékek talán megmaradtak.

Az aradi tizenötödik

Ezt a történetet elsősorban a ti számotokra írtam le, Nagymegyer város fiataljai. Tettem ezt azért, hogy elődeitekhez méltó módon őrizzék emlékéit egy olyan szabadságharcos honvéd vértanúnak, akit 1849 októberében Aradon, ugyanazon a vesztőhelyen lövett főbe Haynau osztrák főgenerális, ahol a felejthetetlen tizenhárom halt vértanúhalált.

Kazinczy Lajos honvédezredre emlékezünk, akinek tragikus sorsa egy számunkra emlékezetes esemény kapcsán kötődött városunkhoz.

1849. Felejthetetlen éve ez nemzetünk történelmének. Reményeket keltő, a nemzet sorsának jobbrafordulását ígérő napfényes tavasszal, drámai eseményekkel teli forró nyárral, nemzeti tragédiába torkolló gyászos ősszel, testet lelket gyötrő fagyos télel.

1849. Ez a történelmi évszám minden magyar ember lelkében – éljen az bárhol is a világon – október hatodikát, az aradi vértanúk emlékét idézi. Az akkor még jóformán siheder korú császár I. Ferenc József, aki tisztos, méltányos és törvényes elbánást ígért a világsi fegyverletételért a honvédség vezéreinek, egy bosszúvágyától őrző gyilkos császári generális, Haynau cinkostársává süllyedt. Azon a nyirkos, hűvös októberi hajnalon, tizenhárom honvédtábornokot végeztek ki az aradi vár árkában. Bátran, honvédtisztekhez méltóan, méltósággal vállalták a halált, s váltak a nemzet feledhetetlen hőseivé, mártírjaivá.

Tizenhárman? Nem. Többen! Hisz egy nappal a tizenhárom kivégzése előtt, Haynau már főbe lövett egy honvédezredet, Ormay Norbertet, s hogy még jobban bizonyítsa imádott császáranak alázatos hűségét, október 25-én főbe lövette a honvédsereg egyik kiváló, fiatal főtisztjét, Kazinczy Lajos ezredet.

A tizenötödik aradi vértanút.

Az utókor kegyeletsértő hálátlansága? Az akkori események hiányos ismerete? Vagy a világsi fegyverletételt követő véres megtorlások fondorlatos, szándékos elkendőzése végett sulykolta bele a magyar köztudatba a tizenhármat a császári titkosrendőrség? Hogy a lehető legkevesebb mártír neve vésődjön bele a mindig lázadó magyarok emlékeze-

tébe? Akik ugye csak tizenhárman voltak, s nem is mind magyarok. Könnyen feledhetők. S ha a pontosságáról s hitelességéről ismert híres császári levéltárban a személyeikre vonatkozó okmányok közé sikerült néhány kompromittáló írásos megjegyzést vagy adatot becsempészni, már el is érte célját a kor híres titkosrendőrsége. Nem is voltak ezek a mártírok olyan makulátlanok! Volt már erre példa akkoriban, hiszen Martinovics Ignácból, a rebellis magyar összeesküvő apátból is sikerült közönséges császári besúgót formálni.

Mi, nagymegyeriek az aradi vértanúk közül a tizenötödikre különös tisztelettel emlékezünk. Eleink, az akkori eseményeket átélő kortársak, saját halottjuknak, a nemzet nagy mártírjai közül a hozzájuk legközelebb állónak tartották. Ezért kondultak meg az akkori katolikus öreg templom és a kálvinisták templomának harangjai egyidőben Kazinczy ezredes tiszteletére, s hangzottak el imák lelki üdvéért.

Olyan aradi vértanúra emlékezett akkor döbbenet, kegyelettel, városunk apraja-nagyja, akit mindannyian ismertek, tiszteltek. Aki, bár rövid ideig, de itt élt városunk vendégeként akkor, 1849 tavaszán. De ki is volt Kazinczy ezredes? Mivel vívta ki elődeink s a kései utódok tiszteletét?

Már akkor – 1849 májusának utolsó harmadában – amikor váratlanul két század borsodi huszárral városunkba érkezett, művelt polgáraink tudták, hogy kit tisztelhetnek a fiatal dandárparancsnok személyében, aki akkor a 8. honvédhadtest parancsnokát helyettesítette. Tudták, hogy az akkor már halott irodalmár, nyelvújító és stílusreformteremtő Kazinczy Ferenc legfiatalabb fiúgyermeké. A császár börtöneit hazafiassága végett megjárt öreg tudós gyermekeit is odaadó hazaszeretetre nevelte.

A városunkba érkező honvédeket a lakosság örömmel, lelkes éljenzéssel fogadta. Hisz akkor, 1849 májusának végén a nagy és dicső tavaszi hadjárat győzelmeiről szóló hírek mámorában élt a sokat szenvedett nemzet. Komárom és Buda várainak visszafoglalása, a császári burkusok és muszkák kiűzése az országból elegendő okot adott a lelkesedésre, ünneplésre.

Kazinczyt és katonáit meglepte városunk lakosainak lelkesedése, vendégszeretete. S amikor kiderült, hogy az ezredes testvérbátyjának, Bálintnak, aki századosi rangban öccse dandárjában szolgált, a helyi plébános diákkori jóbarátja volt, döntött, s hadtestének törzskarával letáborozott városunkban.

Ahogy azt a törzstiszti regula előírta, az ezredes még érkezésének estéjén fogadást adott a város képviselőinek tiszteletére a helyi kaszinó sebtiben feldíszített nagytermében.

A fogadás hivatalos része katonás, rövid volt. A jelenlévő tisztek bemutatásából, a törzskar elvárásainak felsorolásából, a város képviselői kérelmeinek meghallgatásából állt. Majd egy pohárcsengetés adta jelzést követő csend után az ezredes kért és kapott szót Várady Gábor őrnagytól, dandárnokától, aki tisztéből eredően a fogadás ceremóniamestere is volt.

– Uraim – szólt felállva az ezredes – háború van! Győztes csatákra emelhetjük poharainkat. De a végső diadal, ami harcunk célja, még várát magára. De ha kell, életünket áldozzuk érte.

S mielőtt poharát emelte volna, rápillantott arra a Kossuthtól kapott vitézségi éremre, amely ott díszelgett aranyújtásos mentéjén a szíve fölött.

A meghívott tisztek s vendégek rövidesen távoztak. Ők a házaknál elszállásolt s vendégtelt honvédek s helybeliek vidám csoportjához csatlakoztak. Szép, emlékezetes estéje volt ez a városnak.

Néhányan azonban az ezredes vendégeként a kaszinóban maradtak. Köztük Várady őrnagy, Bálint az ezredes testvére, a város néhány előkelősége és a két pap, Májer János plébános és Czike Károly tiszteletes, aki a körülzárt komáromi várban Klapka tábornok táborigazgatója volt. A késő éjszakába nyúló őszinte beszélgetés kapcsán a három tiszt és a két pap között őszinte, igaz barátság szövődött. Így jegyezte ezt le naplójában Várady őrnagy, későbbi emigráns, majd ellenzéki politikus, író, Máramaros megye főispánja. De feljegyzett mást is. Többek között azt is, hogy saját véleménye egyezett Kazinczyéval, aki élesen bírálta Görgey fővezért, mivel számos győztes csata megvívása mellett, végzetesnek tűnő hadászati hibákat is vétett. Miért kellett tizennyolc napon át ostromolni Budát? Miért nem zárta csak körül a várat? Üldöznie kellett volna a szétzilált, vert osztrák hadakat úgy, ahogy azt Klapka s a többiek akarták. Az a hiú Görgey nem engedi, hogy seregeink osztrák földre lépjenek – sóhajtott Kazinczy. Tétlenségre vagyunk kárhozthatva, miközben a császár hadait újrászervezik. Ezért nem tudok igazán örülni sikereinknek – zárta le az eszmefuttatást az ezredes.

1849. május 26-át különös esemény tette emlékezetessé városunkban. Ennek a napnak a hajnalán az egyik lovasjárőr, fegyveres szökött katonát kísért be a parancsnokságra. Ugyanaznap délelőttjén egy másik, csellengő de fegyvertelen fiatal honvéd is hasonló sorsra jutott. Helybéli volt az istenadta. Váltig bizonygatta, hogy nem szökevény, csak éppen engedély nélkül távozott a komáromi helyőrségtől. Látni akarta szüleit és a közeli Szap községben élő gazdáját, akinek fogadott honvédeként szolgálta tisztességgel a hazát. No meg látni akarta azt a kis jószágot is, amelynek világrajöttét már hetek óta olyannyira várta. Nem gondolta – vallotta őszintén –, hogy a városban honvédek táboroznak.

Kazinczy ezredet és katonáit a hazaszeretet, a honvédeskü minden sorának föltétlen betartása, az önként vállalt fegyelem jellemezte. Dezertálás? Hazaárulás? Ilyesmire az általa vezényelt alakulatoknál eddig még nem volt példa. Az ilyen ügyek a hadbíróságra tartoznak. S még annak a napnak a délutánján a kaszinó kistermében, összeült a hadbíróság.

A tárgyalás rövid volt. A vád – dezertálás, hazaárulás. A bírák mindkét vádlottat bűnösnek nyilvánították. A büntetés – főbelövés. Az ítélet végrehajtásának dátuma 1849 május 29-e, időpontja reggel 8 óra. A kivégzés helyeként a hajdani pallosjoggal bíró város ősi vesztőhelye, az akasztófadomb lett megjelölve. Az említettek a parancsnokhoz kegyelemért folyamodtak.

Futótűzként terjedt a híre e nem várt eseménynek. Az egyik elítéltet, a helybéli Torma József huszonegy esztendő önkéntes honvédet, a város minden lakosa jól ismerte. Ez a gyerek nem lehet sem gyáva, sem hazaáruló – formálódott a közvélemény, forrósodott a közhangulat. Így vélekedett Májer János plébános is, aki mint az elítéltek gyóntatópapja, egyedül nyert jogot arra, hogy a rabokkal szót válthasson.

Másnap reggel fegyveres honvédek kíséretében, már dobra is verte a hírt a város két kisbírója. Meghívták a város minden nagykorú polgárát az akasztófadombi kivégzésre. Ilyesmire se volt példa emberemlékezet óta Nagymegyér város történetében.

A város vezetői a lakosság akaratának megfelelően küldöttséget menesztettek az ezredes elé. Május 28-án kora délután a városbíró és a két lelkész, felkereste az ezredet s kegyelmet kért az elítélt honvéd számára. Torma honvéd ártatlanságáért a két lelkész kezességét is aján-

lott. A küldöttek azonban nem jártak sikerrel. Az ezredes, hazájának és a szabadság ügyének szinte megszállott elkötelezettje, nem kívánt élni tisztéből eredő kegyelmi jogával.

Az akkori Jegyzőköz utcai – mai szemmel szerénynek tűnő – városháza tanácstermében várakozók szemében még egyszer felvillantak a remény pislákoló fényei, amikor meghallották az érkező küldöttek lépéseinek zaját. Azután ezek a fények is lassan halványodni kezdtek. Pedig a küldöttek ajka néma maradt. De ez a csend mindennél beszédesebb volt. Aztán néhány halk szót váltott a két lelkész, majd Májer plébános elszántan, szinte rohanva, elhagyta a termet. A plébánián befogatott. Mert abban a korban a plébániát fogattartási jog illette. Irány Szap község. Vágtában. Ő, aki legjobban ismerte Torma honvéd szerencsétlenség-

gének körülményeit, az utolsó, reménykeltő kísérletre szánta el magát.

S amikor a református templom toronyórája elütötte az esti hat utáni első fertályát, a plébános a kaszinó előtt állt habosra izzadt, fűjtató lovaival, vesszőből font kasos, könnyű kocsijával. Elszántan ugrott le a bakról s segítette le onnan a nálánál idősebb útítársát, Miklós István szapi gazdát, aki egy simogató pillantást vetett arra az alig egy hetes kiscsikóra, amelyik a sarogjához kötve mocorgott a kocsiba szórt szalmán.

Az őrség nem állta útját az érkezőknek. Tudták, a plébánosnak szabad bejárása volt az ezredeshez. Pár pillanat, s az ezredes előtt álltak.

– Nem kegyelmet, engedélyt kérn jöttünk – kezdte mondanivalóját a plébános. Azt kérjük, hogy Torma elítélt megláthassa azt a kiscsikót, amire életében vágyott, amit olyannyira látni akart. Életében az elsőt, ami a sajátja. Megszolgált a becsülettel – folytatta a szapi gazda. Helyettem is szolgálja az a hazát. Fogadott honvédem ő. A csikó pedig az ő megszolgált járandósága. Dehogysis áruló ez a derék legény nagyságos ezredes uram! Csakhát az a gyermekes kíváncsiság! Hát ha ő nem jöhet, elhoztuk neki mi a kis jószágot – hadd teljék benne öröme.

Az ezredes azonban néma maradt. Az engedélyt megadta. Majd egy néma fejbólintással jelezte – távozhatnak. A plébános azonban úgy érezte, mintha az ezredes fagyos tekintete meglágyult volna.

Ami másnap történt, arról Nagy Rácz József akkori nemzetőr őrmester, későbbi híres városbíró hiteles emlékirata tanúskodik. Idézem: „... ezen akasztófa dombján lövette föbe az 1849. év május 29-én haditörvényszék ítéleténél P. J. Nyitra Megyei Tarnocai szökött honvédot és az elvérzett honvéd holtteste azon akasztófa dombján egy sírgödörbe az ötöt kísérő katonaság és néptömeg jelenlétében eltemettetett. Egy másik szökött honvéd pedig Kazinczy Lajos ezredes úr kegyelmességéből grátiát nyert és sok éljen kiáltások között Nagy Megyer városába vissza kísértetett. Élete megtartatott s pardoníroztatott.”

Így végződött ez a megtörtént, nem mindennapi eset. A város megnyugodott. Fellélegzett. Háború volt, annak minden borzalmas velejárójával.

Június első napjainak egyik estéjén, miután a honvédek kürtöse takarodót fűjt, kellemes, langyos éjszaka borult a városra. Csak az éberekben alvók figyeltek fel a parancsnokságra egyre gyakrabban érkező és

távozó lovas futárok lovai patáinak dobogására. Valami történni fog – gondolhatták. S másnap történt is.

Az ébresztő kürtje korábban harsant a szokottnál. A huszárok távozásra készülődtek. Az ezredes kora délután búcsúfogadást tartott a város vezetőinek tiszteletére. Ott volt Tompa István városbíró, Varga János jegyző, Győri Gergely a helyi nemzetőrség főhadnagya, a két pap és még számos előkelőség. Köztük Nagy Rácz József is, aki az ott történeteket lejegyezte.

Várady őrnagy üdvözölte a megjelenteket s kérte felszólalásra az ezredest. Ő, szokása szerint, rövidre fogta mondókáját:

– Vendégeink, tiszt urak! Az én megbízatásom ideje lejárt. Távoznunk kell, parancsot teljesítünk. Hiszem, hogy sem én, sem katonáim nem hagynak maguk után adósságot, rossz emléket. Nagymegyert örökre a szívünkbe zártuk. Őrizzenek meg bennünket önök is emlékezetükben. Arra emelem poharam, hogy szabad hazában, békében találkozhasunk!

Összecsendültek a poharak, s az azt követő, hosszúnak tűnő csendben, ki tudja merre kalandozhattak a jelenlévők gondolatai. Akkor, 1849 júniusának elején ki gondolt volna Segesvárra, Világosra, Aradra. Csak akkor látszott a búcsúzó honvédek, s az őket búcsúztatók arcán némi aggodalom, amikor a búcsúzással velejáró férfias kézfogások után, megpendültek az ezredes sarkantyúi is. Ő távozott utolsóként. Tekintetével még egyszer végigjárta új barátainak arcát, majd katonás tisztelgés után nyeregbe szállt. Amikor a lópaták által felvert porfelhőben eltűntek a távozók, Győri Gergely még utánuk kiáltott: – Ezredes úr, visszavárjuk!

1849 nyara perzselően forróra sikeredett. A kor krónikásai a véres és tragikus kimenetelű csaták egész sorát kényszerültek feljegyezni. Az országba újból betört kétszázezernyi muszka, és az újjászervezett császári sereg megtörte a védekezésre kényszerült honvédség erejét. Nagymegyert ismét a császári csapatok szállták meg. Jellasics katonái újból lesöpörték a padlásokat. Vittek mindent, ami ember vagy állat által ehető volt. Csak éppen nem fizettek semmiért.

Augusztus 3-án, amikor az országnak már csak egy elenyésző hányadát tartotta ellenőrzése alatt a honvédsereg, a megyeriek lelkében újra lángra lobbant a reménynek már csak alig pislákoló parazsa. A császári seregek

által körülzárt, s ostromlott komáromi várerőd védői Klapka tábornok vezérletével jól időzített, s jól szervezett kitörést hajtottak végre ezen a napon. A meglepett s megvert császáriakat egész az osztrák határig üzték az elszánt honvédek. Nagymegyér újból szabaddá lett. Még a kiábrándult, hitüket vesztett polgárok is megnyugodtak. Bíztak Klapka seregének erejében. Titkon Kazinczyt s honvédeit is visszavárták.

A hadihelyzet azonban gyorsan, s a nemzet számára tragikusan változott. Bekövetkezett az, amire akkor a mi tájainkon talán senki sem gondolt. Görgey Artúr tábornok, a honvédség teljhatalommal felruházott főparancsnoka augusztus 13-án Világos és Magyarád között a Csigéri patak völgyében az orosz sereg főparancsnoka és tábornokai előtt, feltétel nélkül letette a fegyvert.

Ez a megrázó hír csak napokkal később jutott el tájainkra. Sokan el sem hitték. Félrevezető rémhírnek vélték, hisz Komárom vára a szabadság utolsó bástyájaként rendületlenül tartotta magát. Vagy teljesíti a császár a várvédőknek a vár feladásáért kért feltételeit, vagy megmutatják a várvédők, hogy hogyan hal meg a magyar honvéd hazájának védelmében – üzente Klapka országnak világnak.

Ha nem is az egész világ, de Európa népeinek tekintete Magyarországra irányult. Meddig bírja még ez a nemzet? S ahogy nőtt kontinensünk népeinek hazánkkal szembeni együttérzése, oly mértékben nőtt az uralkodó dinasztiák félelme az esetleges újabb forradalmaktól. Össze is fogtak és döntöttek – el kell tiporni a magyar nemzet forradalmát, mégpedig úgy, hogy hasonló rebellióra ne kerüljön sor többé földrészünkön.

A fegyverletétel megtörtént, de a harc nem ért véget. Klapka és várvédői állták a sarat. Városunkban pedig osztrák, horvát katonák és császárhű hivatalnokok kezdték lerakni az új rend alapjait. Óvatosan, szinte hízelegve láttak munkához. Főleg a hivatalnokok, akik szinte észrevétlenül lopták magukat vissza a hatalomba. A kossuthi eszméket azonban sosem tudták feledtetni. Talán nem is akarták.

De mi lett a sorsa a visszavárt Kazinczy ezredesnek, katonáinak? Ha most itt lehetne Klapka, Kazinczy, Várady! Így együtt, szőtték egyre gyengülő reményeiknek fonalát a titkon még mindig bizakodók. Mert abban, hogy az ezredes harc nélkül nem adja meg magát, biztosak voltak.

Kazinczy időközben alaposan felduzzadt tartalék dandárjával a fővezér parancsának megfelelően Arad irányába vonult. A fegyverletétel híre csak augusztus 21-én érte el őket, amikor éppen Zsibó helység közelében táboroztak. Nem hittek a híreknek. Félrevezető, demoralizáló ellenséges hadicselnek vélték azt a futár által hozott szóbeli parancsot, amelynek lényege a harc beszüntetése, a dandár helyhez kötött letáboroztatása volt. A futárt azzal az írásos kérelemmel menesztették vissza Görgeyhez, hogy írásos parancsban erősítse meg szóbeli utasításainak hitelességét. Ez az írásos parancs augusztus 24-én Görgey aláírásával meg is érkezett.

– Azonnal és feltétel nélkül le kell tenni a fegyvert az orosz megbízott tiszték előtt, azok parancsait a tiszteknek és legénységnek egyaránt teljesíteni kell! A haza elveszett – sóhajtott az ezredes. Elveszett hazának nem lehet serege. Honnét is tudhatta volna, hogy Klapka akkor még tartotta magát.

Az első hiteles hír Kazinczyról csak november második vasárnapján érkezett. Halálhíre volt. A város elsiratta, méltóképpen meggyászolta. Az akkor élők sohasem ismerték meg halálának körülményeit, halálos ítéletének indoklását. Valakiknek ugyancsak komoly érdeke lehetett a személyét érintő események eltitkolásához. Emlékének fokozatos elhomályosítása, végleges feledtetése volt a cél.

De az igazi hősök, a mártírok – halhatatlanok. Feledhetetlenek. Akkor lépnek elő a kényszerszülte feledtetés homályából, amikor a nemzetnek égetően szüksége van rájuk. Hetven esztendő telt el a levert szabadságharc után, s a hazát egy újabb, következményeiben még súlyosabb tragédia súlytotta. Trianon! A szétszabdalt ország és nemzet maradványa tehetetlenségre kárhozható, csak a huszas évek elején kezdett felelősséget vállalni kábultságából. Politikusok, történészek kezdték feltárni a tragédia valós okait. Egyre gyakrabban hangzott el a kérdés – kinek volt igaza 1848-ban? A forradalmár Kossuthnak, vagy a higgadtabbnak, megfontoltabbnak tűnő Széchenyinek? A válasz akkor sem volt, s jelenünkben sem egyszerű. De az emigrációban élő idős, soha meg nem alkuvó Kossuth többször elhangzott intelmére, egyre gyakrabban hivatkoztak a történészek. Az intellektus lényege az volt, hogy nem szabad a nemzet sorsát a Habsburg dinasztiaéhoz kötni, mert az bukásával nemzetünket is magával rántja a pusztulás szakadékába.

Az 1920-as évek elején az egyik akkor népszerű napilapban, a 8 órai újságban, nagy visszhangot keltő cikk jelent meg az első oldalon. A vas-tag, dőltbetűs főcím „Újabb akták az aradi gyásznapokról” alatt, még nagyobbra szedett dőlt betűkkel az alábbi mondat következett: „Haynau haditörvényszéke mindenáron tábornokot csinált Kazinczy ezredesből, hogy hóhérkézre adhassa.” A terjedelmes cikk részletesen feltárta az addig gondosan eltitkolt dokumentumok, s hiteles visszaemlékezések segítségével, kivégzésének előzményeit, valós okait.

A 15. aradi vértanú az újságcikk révén palackba zárt, s onnét kitörő szellemként, megdöbbenő igazságokat magával hozva visszatért. Ez az újság városunkba is eljutott. Ha késve is, de választ hozott azokra a személyével kapcsolatos kérdésekre, amelyekre kortársai hiába vártak.

Hiteles válasz érkezett a zsigóói események lefolyásáról is. Mindent részletesen s hitelesen lejegyzett Várady Gábor naplójában, amelynek másolatait eljuttatta a Kazinczy családnak. Így vált ismertté, annak a levélnek a tartalma, amelyet az ezredes Görgeynek küldött, írásos parancsot kérve a fegyverletételre vonatkozóan. E levélből idézek: „... meg vagyok győződve, hogy Ön azokat a katonákat, akiket Ön nevelt s akiket Ön vezényelt a katonai becsületre (Militärische Ehre) nem akarja becsutellen tette reá bírni.” E levelet Görgey állítólag már nem kapta kézhez. Az írásos parancsa azonban megérkezett. Várady őrnagy e parancs teljesítését megtagadta. Több tisztjárja, köztük Kazinczy testvérbátyja, Bálint is csatlakozott hozzá. Az ezredes úgy döntött, hogy a sors által számára kijelölt utat végigjárja.

Görgey parancsának tartalma nem maradt titok a honvédek számára. Mire felsorakozott parancshirdetéshez a dandár, már mindannyian tudták, hogy mi következhet. Némán fegyelmezetten várták az ezredes szavait. Az egy tábori lócára fellépve elővette a már feltört pecsétes hadparancsot. Szokásához híven végighordozta tekintetét fegyelmezetten várakozó katonáin, majd miután zsebre gyúrte Görgey levelét, hosszúnak tűnő várakozás után parancsot hirdetett. A saját parancsát.

– Honvédek, bajtársak! Vége a harcnak! Leszerelünk!

A fegyverletétel, mint szó el sem hangzott Zsigónál.

Néhány órán belül az egyes alakulatok fegyverei gúlákban, az ágyúk, szekerek példás rendben, a hadikészletek pontosan lajstromozva átadásra készen állottak. A honvédek pedig fegyver nélkül, alakulataikban fel-

sorakozva, élelmiszerral ellátva, fegyelmezetten elvonultak. Hazatértek. Vagy talán inkább az otthonaikba tartottak.

Az érkező orosz és császári tisztek az előttük feltároló látványtól alig tudtak ocsúdni. Valósággal szavukat veszítették, amikor az ezredes parancsára előlépő tisztek átadták az orosz tábornoknak a leltári íveket. Leszereltek.

Azután egy sértődött, önérzetében megbántott osztrák törzstiszt lépett az ezredes elé. Tisztelgett s felszólította:

– Herr generál Kazinczy, parancsom van, hogy Önt Aradra kísérem.

Az aradi tragikus események a világosi fegyverletétel következményei voltak. Ami sikerült Klapka tábornoknak, azt elszalasztotta Görgey. A komáromi helyőrség a vár feladásáért szabad elvonulást és büntetlenséget kapott. Világosért semmi sem járt. Azaz mégis. Egy személy császári kegyelemben részesült, és az Görgey Artúr volt. Várady erről így írt: „Ezt az amnesztiát Haynau nagylelkű gesztusnak, jutalomnak szánta Világosért, és az az is volt. A tény, hogy ezt Görgey elfogadta, viszont megalázó becstelenség.”

Az aradi vértanúk kálváriája ismert. A mi ezredesünké kevésbé. Már tudjuk, hogy az ő sorsa Lenkey tábornokéhoz hasonlóan már a fegyverletétel előtt megpecsételődött. Neki is meg kellett halnia. Csak még jobban megkínózva, megalázva. Küzdött az életéért. Ő is fellebbezett mártírtársaihoz hasonlóan a reá kimért halálos ítélet ellen. Csak az ő kérvényére késett a válasz. A többiek végzete október hatodikán beteljesedett. Ő még remélhetett, fiatalon, egészségesen, élete tavaszán. Tudta, hogy fellebbezésében az ellene felhozott vádakát kivétel nélkül, tényekkel tudta cáfolni, megdönteni. A császári válaszra azonban idegölő magányában várakoznia kellett. Tizenkilenc napig tartott ez az lélekölő állapot.

Október 25-én hajnalban ébresztette cellájában az őrség. Tiszti egyenruhájában a várparancsnok irodájába kísérték. A parancsnok, a hadbíró és több tiszt várta az érkezőt. A parancsnok egy nagy pecsétes borítékot nyújtott át szóltanul a hadbírónak. A hadbíró, a borítékból kivett levelet az égő gyertyák felé tartva szóltanul olvasni kezdte, majd cinikus mosolyt erőltetve az ezredes felé fordult:

– Herr general Kazinczy! – Ez a megszólítás már rosszat sejtetett.

A hadbíró folytatta: – Önhöz tábornok kegyes volt a császári fenség. Kegyelmi kérvénye meghallgatásra talált. A kötél általi halálos ítélet töröltetett.

E mondat után a hadbíró kivárt, majd folytatta: – és golyó általi halálos ítéletre változtatott.

Mielőtt a vesztőhelyre kísérték az utolsó szó jogán papírt s tollat kért. A hazáért bátran halok gyáva gyilkos keze által. Vetette papírra. Majd megcímezve azt az egyik fiatal tisztnek azzal a kéréssel adta át, hogy azt bátyjának, Bálintnak juttassa el. Becsületére válják. Ha évek múltán is, de eljuttatta.

Így kerülhetett ez a levél a családi ereklyék közé, melyeket az utódok gondosan megőriztek. Ezzel be is fejezhetném ezt a számomra oly érdekes történetet. De egy említésre érdemes élményem még ide kívánczok.

1989-ben, abban az eseményekben oly gazdag esztendőben, Budapesten jártam. Érdeklődve olvastam egy újsághírt arról a tudományos rendezvényről, amelyen külföldre szakadt sikeres magyar tudósok találkoztak. Felfigyeltem egy Svédországban élő tudós nevére, aki egyetemi tanárként ért el kiváló tudományos eredményeket. Von Ferenc de Kazinczy. Kazinczy Bálint volt honvédszázados ükunokája. Akkor volt hatvan esztendő. Nem sikerült vele találkoznom. Azon a napon kereste fel a család a széphalmi síremléket. Feltűnése számomra üzenet volt. Azoknak az üzenete, akiről ez a történet szól. Úgy rémlett arra kértek – írd le mindazt, amit rólunk megtudtál. Hogy a bennünket követő generációknak legyen miből erőt, bátorságot meríteni nemzeti létünk, szabadságunk megőrzéséhez.

A balonyi harangozók

1968 őszén kezdtem ismerkedni a faluval, ahová annak az évnék a tavaszán kerültem, hogy utána több mint két évtizeden át osztozzam az ott élők sorsában.

Két, akkor még élő, köztisztelőben álló idős embertől hallottam több hiteles és érdekes történetet a falu múltjából. Az egyik Halász Antal volt, a falu utolsó választott bírója. A másik a falu plébánosa, akit tanár úrnak szólítottak hívei. A már kilencedik X-éhez közeledő tanár úrban első találkozásunkkor meglepődve ismertem rá a pápai Bencés gimnázium volt igazgatójára, Bíró Lucián atyára. Pápai diákéveim sok-sok emléke fűződött személyéhez.

Ennek a két bölcs idős embernek a falu múltját érintő érdekes történetei alapján kezdtem el kutatni világi és egyházi levéltárakban. Ennek a munkának az egyik eredménye az alábbi történet, amely a falu rég-múltját idézi, s amelynek főszereplői a balonyi harangozók.

Teljes bizonyossággal nem tudhatjuk, hogy kik is voltak első lakói ennek az ősi – talán a környék legelső – településének. Mert lehettek olyan családok, akik a honfoglaló magyar törzsek valamelyikével érkeztek. De ugyanúgy lehettek itt menedéket kereső, a támadó frank és bajor seregekkel élethalál harcot vívó avarok maradványai is.

Valószínű, hogy Balony a mai Csallóköz legősibb települése. Erről tanúskodik Szent László árpádházi királyunk 1084-ben keltezett oklevele, aki a falut akkor, jobbágyaival és szolganépeivel együtt a győri egyház szerzetes harangozóinak adományozta. Ettől kezdve a balonyi várjobbágyok a dézsmát és az adót a győri egyháznak fizették. Ha volt miből. Az 1400-as évek elején – amikor a Csilliköz a mai formájában még nem is létezett – a Duna és az akkori folyók áradásai, gyakran tették tönkre a kenyérnek és a takarmánynak valót. Még szerencse, hogy a halból s vadból mindig volt annyi, hogy az éhínséget elkerülték az itt élők. A dézsma és az adó fizetése azonban egyre gyakrabban akadozott. Addig nőtt a falu egyházzal szembeni adóssága, míg elfogyott a főpapok türelme s a

várispán elé rendelték a falu bíróját és plébánosát. Adósságának törlesztésére akarták kényszeríteni a falut.

Balonynak azonban sok baja s gondja mellett akkor is volt rátermett, furfangos észjárású bírója és híveihez hűséges plébánosa, akik képesek voltak a vármegye hatalmasságaival szemben megvédeni a falu érdekeit. Hogy miként folyt le, az a falu számára sorsdöntő per – mert per volt az a javából – arról nem szól az írás. De arról igen, hogy a falu adósságát az egyház elengedte, a dézsma és az adó fizetése alól felmentette. Viszont arra kötelezték a derék balonyi atyafiakat, hogy azok Győrbe bejárjanak, s a harangozást annak rendje és módja szerint pontosan elvégezzék.

A falu dézsma és adómentessége akkoriban irigyelt kiváltságnak számított. De a mindennapi harangozás elvégzése Győrött sem volt könnyű feladat. Az egyezség azonban egyezség, amelyet később ifjú királyunk V. László nevében a törekvő Hunyadi János erősített meg pecsétes oklevéllel.

Két évszázadon át szolgálták ezzel a nehéz, fontos és szép munkával a győri egyházat a falu jobbágyai, zsellérei. Nehéz, embertpróbáló szolgálat volt ez. Tikkasztó nyári hőségben, zuhogó esőben, téli fagyban s hóviharban kellett az egymást váltó harangozóknak eljutniuk a Dunán át a csaknem 18 kilométer távolságra lévő városba.

Azokban az időkben a harangozók munkájának fontossága sokszorosra volt a mainak. Az egyház és a templom üzenetein kívül sok más fontos hírt, figyelmeztetést, riasztást közvetítettek a harangok. Ugyanaz a harang – ha avatott kezek szólaltatják meg – képes szelíden figyelmeztetni, hogy készülődjete emberek az Isten házába, a szentmisére, az istentiszteletre. De ugyanaz a harang határozottan „beharangozza”, betereli a hívőket a templomba, ha eljön a mise kezdetének órája. De ha neadjusten félreverik a harangot, szokatlan ütemű félelmetes kongásával képes felriasztani a legmélyebb álmukat alvókat is, ha tűz, víz, vagy bármilyen veszedelem fenyegeti a környéket. Azokban a régmúlt időkben a harangok szava szállt a legmesszebbre s az általuk küldött üzeneteket értették is az emberek.

Szép, mondhatnám magasztos munkát végeztek a harangozók akkor is, jelenünkben is. Szépségének, magasztosságának lényege, magában a harangszóban rejlik. A harangok szárnyaló, zengő-bongó, mindig ünneplésnek tűnő, szívet, lelket átható zenéjében. Mert a harangok szava

zene. Mindenkihez szóló, mindenki által értett zenéje a nagy titkokat rejtő szféráknak, melyet teljes mélységében és szépségében csak a templom orgonája képes kibontakoztatni.

Amúgy istenigazából akkor döbbsentek rá az emberek arra, hogy mennyire együtt élnek a harangszóval, ha valamilyen oknál fogva elnémultak a harangok. Olyankor rideggé, lélektelenné válik körülöttünk a világ. A harangszó pótolhatatlan.

A győriek megszokták, megkedvelték, befogadták a balonyi harangozókat. S ha valamilyen okból eredően mások kezébe kerültek a harangkötelek, megálltak s egymást kérdezték – csak nem történt bajuk a balonyiaknak?

Múltak az évek. Az évtizedek. Szinte észrevétlenül, két évszázadnyi idő telt el azóta, hogy a derék balonyi atyafiak először kondították meg a győri harangokat. A harangozók többsége egyre ritkábban rúgta a port, gyúrta a havat, vagy dagasztotta a sarat a Győrbe vezető úton. A városban maradtak. Csak a járandóságaikért járkáltak haza időközönként, amit a falutól tisztességgel meg is kaptak. A munkánk, családjunk Győrben, az otthonunk és szívünk Balonyban – vallották nem titkolt öntudattal.

Az évszázados adómentesség eredményeként épült, gyarapodott a falu. Embereket, igásállatokat gyötrő, sok-sok esztendőn át tartó verejtékes munkával emelt dombon először templomot építettek, majd a temetőt alakították ki. Igaz, mai mércével mérve szerény, nádtetős, de már tornyos építmény volt a templom, amihez plébánia is tartozott. Árvíznek, talajvíznek azonban egyszer s mindenkorra ellenállt. Ahogy nőtt a új falu alapját képező domb, úgy alakult ki annak ma is meglévő főutcája. Summa-summárum, a XVI. század elejére az akkori Balony a környék legtakarosabb, legnépesebb s legmódosabb faluja lett.

Az ország pedig azokban az években a törökök pusztításának következményeit, terheit nyögte. Az egyházat pedig már a reformáció terjedése is sújtotta. Ezért döntött úgy a győri püspökség, hogy a tehetős balonyiakat újból adófizetésre kötelezi. Ugyanakkor ragaszkodott ahhoz, hogy a falu továbbra is eleget tegyen harangozási kötelezettségének.

Megértéssel fogadták a hírt az egyházukhoz hűségese balonyiak. Tudták, hogy azokban az ínséges időkben a püspökségnek nagy szüksége volt az ő forintjaikra is. Csak az a harangozás! Nem a velejáró terheket, költségeket sokallották. A szomszédos faluk lakóinak csipős

megjegyzései, gúnyolódásai váltak számukra egyre elviselhetlenebbé. Főleg a szomszédos Medve lakóinak csipkelődéseit viselték egyre nehezebben. Mert Balonyból Győrbe jutni az öreg Dunán át, csak a medvei révén lehetett. S azok a huncut medviek, ha tehették, oda-odaszúrtak egy-két csípős megjegyzést a Győrbe igyekvőknek. Ha mást nem, legalább egy képmutató, szerénynek tűnő kéréssel fordultak hozzájuk. Hozhatna kend hazajövet nekünk is ajándékba egy darabka harangkötelet, vagy egy tarisznya harangszót.

Hiába nyugtatták, vigasztalták egymást a rátarti balonyiak azzal, hogy irigység szól a gúnyolódókból. A lelkük mélyén sok hosszúnak tűnő éven át várták a harangozástól való szabadulás óráját. S egy – a falu akkori lakóinak a számára felejthetetlenül szép napfényes tavaszi napon – ennek is eljött az ideje. Ezerötszázötven tavaszán történt. Közvetlenül a húsvéti ünnepeket követően küldöttség indult a faluból Győrbe. Már korán reggel pirkadatkor ott állt a bíró parádésan előkészített kocsija a plébánia előtt. Kocsisa, aki maga se volt akárki – hanem személyesen Zsemlye Gáspár, az akkori balonyi bíró, alig tudta féken tartani a két jól abrakolt, melegvérű, alig betört, toporzékoló pejszikót. Mert hozzátartozik a falu történetéhez az is, hogy a balonyi bíró fogatának kocsistól, lovastól, a környék legkiválóbbjának kellett lennie. A balonyi bírónak ugyanis – tudjaisten mióta – a volt Sziget-Tóközi-Csilizközi járásban minden révnél és vámnál előzési joga volt. S a balonyi bírók éltek is ezen előjoggal.

A küldöttség útrakész tagjai egymás után foglalták el helyüket a kocsi kényelmes, háttámaszos ülésein. Elsőként a falu plébánosa huppant a helyére, kezében tartva egy gondosan csomagolt iratsomót. Őt követte Both János előljáró, aki egy személyben a gyülekezet világi képviselője is volt. Utoljára ugrott fel az első ülésre a még siheder korában lévő Sebő József, aki addig a lovak előtt vigyázta a felszállók biztonságát. Alig tudtak búcsút inteni a távozók az időközben összegyűlteknek, úgy megiramodtak utasaikkal a csikók. Nem is hallhatták a búcsúzóik jókívánságait: – Járjatok szerencsével.

Mert nagy volt a tétje a küldöttség útjának. Az egyház és a falu előljárósága egységesen elhatározta, hogy új egyezséget kötnek az egyházzal, véget vetve ezzel egyszer s mindenkorra a falut oly kellemetlenül érintő harangozási históriának. A plébános által oly féltve őrzött iratok

között ott lapult a kincset érő kiváltságlevél is, amelyen ott függött V. László királyunk akkor még sértetlen pecsétje. Tudta azt a balonyi bíró, hogy királytól kapott kiváltságot csak király vonhat vissza, s csak az erősíthet meg. Adófizetésre nem kötelezheti a falut sem a vármegye, sem az egyház. De az a terhessé vált harangozás. Ezt a kötelezettséget ez a pecsétos oklevél is tartalmazta.

Hogy hogyan jött létre az egyház és a falu között az újabb egyezés, arról sem szól a krónika. De létrejött. Nem egykönnyen, azt az is bizonyítja, hogy a küldöttség kerek egy hétig volt a megyeszékhely vendége. Egyesek szerint a rabja, de voltak olyan hangok is, hogy a nagy siker öröme három napon át mulatott a balonyi bíró az egyik győrszabadi csárdában. Történt ami történt, a lényeg az, hogy az új egyezés értelmében a falu továbbra sem tartozott az egyháznak adót fizetni. Sőt – és ez volt a lényeg – a falu egyszer s mindenkorra megszabadult a harangozási kötelezettségtől is. Igaz, ennek nagy ára volt. Évenkénti kemény száz forintokért váltotta meg a falu az egyháztól ezt az évszázadokon át tartó terhet. Fizetett is Balony tisztességgel és rendszeresen a győri egyháznak egészen 1898-ig. Akkor azután egy újabb egyezés eredményeként egyszeri hétszáz forint tőke lefizetésével, egyszer s mindenkorra megszabadult a győri egyház harangjaitól, amelyekhez oly sok évszázadon át kötődött.

S hogy miként alakult a Győrben maradt balonyi harangozók sorsa? Azért ők sem kallódtak el. A papok és szerzetesek segítségével több érdekes és akkoriban ritka mesterséget tanultak, amelyek generációkon át öröklődtek, tökéletesedtek. Híresek voltak a balonyi kútfalazók, a boltozatépítő ácsok és falazók, továbbá a kiváló minőségű lenvásznat szövő takácsok.

Ma már csak ismerősnek tűnő családnevek utalnak azokra az ősökre, akik valamikor réges régen fakéregből, kisebb vadak cserzett bőréből készült bocskorban, kenderfonálból szőtt vászonruhában és ingben, birkabéléses felsőben érkeztek a Duna bal partjától nem messze fekvő, fehérló tornyú kis faluból, Balonyból.

Sági Mari szerencséje

A játszi tavaszi szél sejtelmes suhogással osont át a Petőc kerti nagy platánok ezüstzöld levelei között. A kora délutáni nap langyos sugarai élesen vetítették a hatalmas fák szélmozgatta leveleinek árnyait az alattuk meghúzódó sárgára meszelt nagy ház falaira. Az épületet övező gondozott park sétányán sötét ruhás, vállkendős, ősz hajú hölgy társalgott egy nálánál magasabb, barnahajú fiatalemberrel. Tekintetük a még jókarban lévő öreg házra a família ősi, nemesi kúriájára irányult.

1924 április eleje volt. Az éledő természet, a park zöldellő fái között röpdöső madarak csicsergése, igazi tavaszias hangulatot árasztottak. Mintha ünnepnap lett volna. Pedig a falu a megszokott, dolgozós hétköznapjainak egyikét élte. A park ünnepi csendjét néha megtörte egy-egy parasztszeker zöreje, de ez nem zavarta a parkban sétáló, gondjaiba mélyedt párt. Petőczné tekintetes asszony idegesen igazított egyett bojtos vállkendőjén, s valami nagyon fontosat vagy meglepőt mondhatott fiának, mert az megállva, gondolataiba mélyedve kereste a szavakat az anyjának adandó válaszhoz.

A fiatal tekintetes, a jóvágású, alig harmincas balonyi földbirtokos, nagy tisztelettel tekintett anyjára. Sokat köszönhetett neki. Jó ajálólevekkel és jogi diplomával a zsebében lépett Komáromban, közvetlenül az első világháború kitörése előtt a vármegye szolgálatába. Titkon azonban a Győr megyei alispáni hivatal valamelyik jól jövedelmező tisztségére vágyott. Nem anyján s rajta múlt, hogy a világháború, s az azt követő nagy változások áthúzták számításaikat.

A nagy összeomlást követő őszirózsás forradalom idején tetőzödték az ifjú földesúr feje fölött a bajok. Talán akarata ellenére sodródott fellelkesült katonáival együtt a tanácsköztársaság Vörös Hadseregébe. Annak tisztjeként viszont hősiesen harcolt az országba betört antant-seregek ellen. A forradalom ünnepelt tisztjeként úgy érezte, hogy a születőben lévő köztársaságban időben kell magának biztosítani egy bársonyszéket. Úgy tűnt, teljesül titkolt vágya. Megnyílik előtte a győri alispáni hivatal ajtaja.

De a forradalom bukása, a trianoni békediktátum következményei alaposan módosították a játszma kimenetelét. A tisztí mundér becsületén esett folt még csak halványult a múltó évek során, de egy, a kommün idején vállalt magas tisztség, az már nem volt bocsánatos bűn az új darutollas hatalom szemében. A vörös alispán – így emlegették a Duna jobb partján a tekintetes urat.

Az új haza, a Csehszlovák Köztársaság, ugyan menedéket jelentett számára, de azért itt is ferde szemmel néztek a „vörös földbirtokosra”.

Ilyen előzmények után nem volt csoda, hogy a fia érvényesülésének útját annyi gonddal egyengető anya, új lehetőségek után kutatott.

Egy megfelelő parti, egy jó házasság. Ez lett volna az egyetlen kiút. Ilymódon kiköszörülni a családon esett csorbát, helyrebillenteni anyagi egyensúlyát. Az ilyen parti fellelése akkor, szinte reménytelennek tűnt.

A tekintetes úr pedig már benne volt a korban. Meg-meg a libbentek előtte a szoknyák, s a megértő tekintetes asszony elnéző mosollyal tűrte fia kilengéseit. Közben éberem ügyelt arra, nehogy valami, vagy inkább valaki, áthúzza fiával kapcsolatos terveit.

Ezen a tavaszon gondterhelten, aggódva figyelte fia különös, megváltozott viselkedését. Beavatottjai, a szakácsnő, a csinos és fiatal szobalány és Karcsi a kis mindenes cselédgyerek egyre gyakrabban jelentették – már megint találkoztak.

Marinak hívták a leányt. Azóta sem nyílt Balonyban olyan szép virág – mondották az idősebbek, akik még emlékeztek reá. Szép és eszes leánynak tartották az akkori falubeliek. Nagy kár, hogy csak paraszt és szegény – jegyezte meg a tekintetes asszony, amikor egy jobb társaságban szóba került Mari.

Szerették, csodálták a leányt a falusiak, s tisztelték is. Bár a tisztelet egy jelentős hányada már a tekintetes úrnak szólt. Irigyei is akadtak. Köztük a tekintetesék egyik fiatal szobalánya, Mari édestestvére. Hugodnak köszönheted jódolgotat – csípték meg egyesek – s ezt a megaláztatást alig bírta elviselni.

Mari és nővére özvegy édesanyjukkal a városból kerültek haza a faluba. Mari a nagynénjénél lakott, akinek kerítetlen kertje határos volt a tekintetesék hatalmas portáját körülölelő magas téglakerítéssel. A kerítésen egy jókora rés tátongott – jó átjáróhelyként – melyet a tekintetes úr nem engedett megjavíttatni.

A nagynéni jóformán semmi munkát nem kívánt Maritól. Azt beszéltek, hogy valaki megtiltotta neki, s hogy a tekintetes úr titkon segíti a családot.

Marinak sok szép s divatos ruhája volt. Igazi úrinőnek tartották még azok is, akik pár fokkal magasabban állottak nálánál a ranglétrán. Csak az édesanyja. Bár csodálta leányát, titkon mégis, mélységesen aggódott érte.

– Magadhoz valót válassz, így lenne az rendjén – kérlelte leányát.

– Ne gyötörd magad, megcsinálom én a lányod szerencsáját – oszlatta az anya aggodalmát az okoskodó nagynéni.

Pedig sok fiatal falusi legény csapta volna a szelet Mari szoknyája körül. Köztük Imre a nagynéni szolgálégénye, s barátja Péter, aki ugyancsak sokat sürgölődött Mariék portáján. Ezek a fiatalok tudták, hogy merre kacsingat a leány. Imre figyelmeztette is – addig jár a korszó...

Marit azonban nem olyan fából faragták, hogy a cél előtt félúton megállt volna. Fogtok ti még nekem kezitcsókolomot köszönni – vetette oda kacagva a két legénynek – s azok nem tudták, hogy komolyan vagy tréfának vegyék-e a leány szavait.

Az egyik langyos tavaszi estén vidáman, feltűnően kicsinosítva topant be Mari, átellenben lakó barátnőihez. Nem kérdezték hová készül, úgysis sejtették. Öreg este volt amikor távozott. Ma este megcsinálom a szerencsémet – súgta barátnői fülébe – mielőtt elnyelte tekintetük elől a sötét utca.

Másnap, mint mindig, kakasszóra ébredt a falu. Pirkadatkor, frissen fent kaszájával, zsenge lucernát ment vágni a Mariékéval határos szérűskertbe az egyik fiatal gazdalegény. Már lendült az éles szerszám, amikor döbbenet pillantotta meg a lucernában fekvő, harmattól nedves, dermedt leánytestet. Úristen! Ez meg a Mari – ismerte fel a még holtában is gyönyörű leányt. Segélykiáltásaira jöttek is gyorsan a szomszédok, az utcabeliek. A közeli órsről ott termett két szolgálatos csendőr azonnal oszlatni kezdte a megrémült tömeget s próbálta biztosítani a gyilkosok hátrahagyott nyomait. Merthogy gyilkosság történt, ahhoz kétség sem férhetett. De ki tehette? Kinek állt útjában ez a szerencsétlen – hangzott innét is onnét is – miközben tekintetük a leány szépívelésű nyakába mélyedt vékony zsinigre szegeződött.

Orava törzsőrmester úr, a parancsnok azonnal nyomozáshoz látott. Friss nyomon indulhatott s minden úgy tűnt, hogy rövid idő alatt kézrekerülhetnek a tettesek. A csendőrök az előírásoknak megfelelően mérlesekelték a letaposott növényzetben jól kivehető lábnyomokat. Azok pontosan mutatták az utat, amelyen a tetemet vonszolták. A kőfal részétől, a szérűskert közepéig vezettek a nyomok. Haza akarták cipelni, de valaki megzavarhatta őket – mondta kissé fontoskodva az odaérkezett falfehér arcú tekintetes úrnak. Majd a csendőröket hátrahagyva a parancsnokkal együtt a községházára indultak. A parancsnok azután telefonon jelentette feletteseinek a történeteket.

Még délelőtt megérkeztek az ügyészség emberei Dunaszerdahelyről. Mielőtt munkához láttak, a tekintetesék vendégei voltak. Bár a tekintetes úr tiltakozott, mégis elrendelték a hatósági boncolást. Úgy látszik ruha nélkül is látni akarják az urak a leányt – jegyezte meg bosszúsán, tehetetlenül.

A könnyűnek tűnő nyomozás rövidesen holtpontra jutott. Bár sok tanút hallgattak ki, eredmény nem mutatkozott. Azután mégis történt valami. Egy váratlan fordulat. Vasra verve, két csendőr kíséretében, kocsiháton szállították Dunaszerdahelyre az ártatlanságukat kétségbeesetten hangoztató gyanúsítottakat – Imrét és Pétert.

Úgy tűnt, az ügy lezárult. Az ügyész úr vezette nyomozó csoport jó hangulatban érkezett a tekinteteséktől a községházára, hogy megírják a nyomozást lezáró jegyzőkönyvet. Gyorsan végeztek. A segédjegyző úr végre beírhatta begyakorolt gyöngybetűivel az anyakönyvbe – Sági Mária 21 éves hajadon, meghalt 1924. április 5-én, halála oka – megfojtás.

Azóta sem volt Balonyban olyan nagy temetés. Ott volt a falu aprajagyja. Sokan jöttek el a szomszédos falukból is. A szép, világos színű diófafakoporsót valósággal elborították a kora tavaszi virágok. A plébános úr is nagyon kitett magáért. A gyászoló család közvetlen közelében álltak a tekintetesék is. A fiatalúr viaszszínű arca, beesett szemei, elárulták, hogy az utolsó éjszakáit álmatlanul töltötte.

A szertartás után az emberek kisebb csoportokban vitatták, latolgatták a történeteket. A tekintetesék cselédjei, s a szegényebbek, szerényen félrehúzódva beszélgettek. Ha úgy fojtották volna meg, akkor eltorzult volna az arca – suttopta az egyik bennfentes idősebb cseléd s közben óvatosan

szétnézett, nem jutottak e szavai illetéktelen fülekbe. Megmérgezték azt – fontoskodott kissé bátrabban fiatalabb szomszédja – aztán nyakába hurkolták a zsineget. Hogy az a két legény ártatlan, arra mérget mernék venni – jelentette ki elszántan a harmadik.

A gazdák csoportjában a tekintetesék gavallérságát hangoztatták. Ahhoz ugyanis nem férhetett kétség, hogy kik állták a temetkezés költségeit. Egy ilyen koporsó maga egy üsző ára – jegyezte meg egy tekintélyes gazda. A többiek némán elismerően bólogattak.

Az idősebb asszonyok egyik csoportjában egy ösztövé, sír szélén álló vénasszony vitte a szót. Azért mégiscsak szerencsés volt ez a Maris – replikálta félhangosan – mert úgy élt mint egy dáma, és soha nem lett volna ilyen szép teremtés, ha... – némult el jelentőségteljesen, körülhordozva fakó tekintetét meglepett hallgatóságán.

Azután a régi kerékvágásba zökkent az élet a faluban. Bizonyítékok hiányában felmentették a két fiataalt is. Az idő fátyolt borított a történetekre s ma már feledésbe merült ez a soha nem tisztázott tragédia, melynek tanúi közül csak a nagy platánok élnek. Ha a tavaszi szél megsuhogtatja lombjaikat úgy rémlik, mintha Sági Mari sóhaja szállna a levegőben.

Párbaj a csatatéren

Ki ne olvasta volna Jókai Mórnak, az 1848-as szabadságharc krónikásának, A kőszívű ember fiai című regényét? Ki az, akit e nagyszerű mű szereplőinek mesteri ábrázolása ne ejtett volna ámulatba? Ki az, aki nem zárta szívébe a regény egyik hősének, Baradlay Richárdnak, a szabadságharc bátor huszártisztjének alakját?

Tudjuk, hogy Jókai regényhőseinek többsége élő, valóságos embereket testesít meg. Ismerjük Komáromban azt a sírt, melyben az „arany ember” alussza örök álmát. De vajon tudják-e, hogy az az ember, akiről Jókai Baradlay Richárd alakját, jellemét mintázta, itt nyugszik Csilizközben, szülőfalujában – a csiliznyáradai temetőben.

1830. szeptember 27-én gördült ki a hintó Sebő tekintetesék nyáradai portájáról. A bakon ülő szapi Csicsai János keményen tartotta a gyeplőt és az ostort, mert a jól abrakolt csikók valósággal repítették a hintót a medvei rév irányába. A hátsó ülésen ülő Sebő tekintetes úr, és a kisebbik Lojzi gyerek alig érkezett búcsút inteni a pityergő tekintetes asszonynak. Az utasok szótlanul, gondolataikba mélyedve figyelték a távolodó Duna menti nádasokat, füzeseket.

Az öreg Sebő célratörő, keménykezű ember volt, a környék egyik tekintélyes birtokosa. Egy váratlan erdélyi örökség révén a család anyagi helyzete megszilárdult, s ez az akkori nehéz időkben, nagyot emelt a család tekintélyén még a Győr megyei nemes urak köreiben is. Sebő tekintetes elérkezettnek látta az időt, hogy megalapozza a család jövőjét. Terveinek középpontjában a kisebbik fiú, a tehetséges, sudártermetű Lojzi állt. Papnak szánta a gyereket. Juranics Antal, Győr megyéspüspöke, személyesen járt el a fiú ügyében a pannonhalmi főapátnál. Úgy látszott, eldőlt az ifjú Sebő Alajos sorsa. E győri látogatás alkalmával azonban a véletlen összehozta a családot Bezerédj István alispánnal. Tüstént megakadt a szeme a lovat nagyszerűen megülő, eszes fiatalemberen, s ugyancsak csóválta a fejét, amikor megtudta, hogy Lojzit papnak szánta a család. Ilyen daliának a császárt kell szolgálnia – csapott Lojzi vállára nevetve, s ez a megjegyzés új irányt szabott a Sebő fiú életútjának.

Egy szeptemberi napon azután az öreg Sebő Győrben elbúcsúzott

a fiától. Lojzi Pestre indult, az abban az évben megnyíló tisztképző főiskolára, a Ludovika Akadémiára.

Aztán múltak az évek. Lojziból Szini Sebő Alajos császári és királyi huszárkapitány lett, a hadsereg híres lovasa, kiváló képességű katona. Nem csoda, hogy rövidesen kinevezték a császár híres testőrszázadának, a bécsi császárhuszároknak a parancsnokává. Később pedig ő lett az akkori főherceg, a későbbi császár, Ferenc József lovaglómestere. Sebő kapitányt úgy emlegették Bécsben az udvari körökben, mint a főherceg egyik kedvencét. Mert volt a későbbi császárnak egy másik kedvence is: báró Riesedel ulánus testőr őrnagy. Kiváló vívó, Ferenc József vívómestere. Sebő kapitányt és Riesedel bárót jó barátoknak és örökös vetélytársaknak tartották az udvar bennfentesei. Egy biztos, mindketten híven szolgálták az időközben megkoronázott Ferenc Jósikát. Alajosról ritkán érkezett hír Nyáradra. Ha igen, azt Csicsai János hozta, aki strázsamester lett a gazdája mellett. Olykor jó hír is érkezett. Sebő kapitányt a császár udvari kamarássá nevezte ki, megnyitva így számára az utat egy rangjához illő házassághoz. Nagyon jól jött volna egy ilyen házasság, mert a fényes és költséges udvari élet gyorsan emésztette a családi vagyont. Sebő tekintetes úr gondterhelt arccal üzent fiának – nőülj meg fiam, lassan a te segítségedre szorul a család!

Sebő kapitány átérezte apja aggodalmát. Házasságának csak az örökös rivális, Riesedel állt az útjában. Ketten versengtek egy nagyon szép, dúsgazdag osztrák bárónő kezéért. A bárónő Sebőt, családja Riesedelt helyezte előnybe. A párbajt, csak a szigorú császári parancs akadályozta meg. De csakhamar különös, baljós hírek érkeztek Magyarországról a forrongó Bécsbe. 1848 elején egyre gyakrabban emlegették az udvarban Kossuth Lajos nevét. A császárt szolgáló magyar testőrtisztek is egyre szaporábban találkoztak. Sebő Alajos barátjától, báró Jósika Miklóstól, a forradalmi eszmék egyik apostolától kapta a friss hazai híreket. Jósika törött lábbal, ágyhoz kötveátkozta a körülményeket, melyek hazatérését lehetetlenné tették.

Sebőre is átragadt a forradalmi lelkesedés. Amikor 1848 márciusában Bécsbe is eljutott Kossuth hívó szava, Sebő egy percig sem habozott. Éjjel, titkon nyeregbe szállt huszáraival s mire megvirradt, már útban voltak hazafelé. A szökésükről értesült császár tajtékozott dühében, s a rebellis Sebő kapitány kézrekerítésével magát Riesedel őrnagyot bízta

meg. Az őrnagy örömmel vállalta a megbízást s két század báni huszárral indult a szökevények után, megígérve a császárnak, hogy Sebőt élve vagy halva kézre keríti.

Így kezdődött el az az életre halálra menő híres hajsza, amelynek nem akadt párja az akkori hadtörténelemben. Sebő kapitány veszteség nélkül vezette huszárszázadát az osztrák sereg megszállta területen át, egészen Szolnokig. Ehhez már nemcsak bátorság és szerencse kellett, hanem rendkívüli katonai rátermettség is. Görgey fővezér is csóválta a fejét, amikor Sebő érkezéséről tájékoztatták. Az érkezőket saját seregébe osztotta, Sebőt pedig Kossuthhoz terjesztette fel kitüntetésre. Így lett lassan a császár kedvenc kapitányából Kossuth Lajos alezredese.

Az idő múltával ismét hallatott magáról Sebő Alajos és nem is akármilyen eseménnyel kapcsolatban.

1849 áprilisa elején a magyar sereg Buda felszabadítására indult. Damjanich és Klapka egyesült seregei Szolnok és Hatvan térségében Jellasics seregével készültek leszámolni. Tápióbicskénél április 4-én véres csata alakult ki a honvédsereg és a császáriak között. A harc kimenetelét Görgey időben érkezett serege döntötte el. Különösen bátran harcolt egy honvéd tüzérüteg. Előnyös hadállása révén érzékeny veszteséget okozva a támadó osztrák gyalogságnak. Az üteg védelmével Görgey két század huszárral Sebő alezredest bízta meg. A huszárcsapat egy kis nyírfásban rejtőzve foglalt állást, felkészülve a védelemre. Rastics, az ellenfél vezére látva az ágyúk okozta veszélyt, parancsot adott Riesedel őrnagynak, hogy báni huszáraival csapjon le az ütegre s némítsa el az ágyúkat. A hatalmas termetű tiszt elszántan vágatott lovasai élén az ágyúk felé. Sebő is felkészült a harcra. Csatarendbe állította huszárait, hogy méltó fogadtatásban részesítse az érkezőket. Megigazította csákóját és kardot rántva a harcra kész huszárok elé ugratott. Akkor még az „Utánam!” és nem az „Előre!” vezényszó dívott. Már csak egy közhajításnyi volt a távolság a két csapat között, amikor Riesedel báró visszarántva lova kantárszárát megállt. Felismerte Sebőt, a régi vetélytársat. Sebő is megtorpant, farkasszemet nézett egymással a két huszártiszt – hajdani bajtársak. Riesedel felállt nehéz vértezetű lova nyergében és kétélű, széles pengéjű ulánus kardjával Sebő felé intett: „Állj ki velem egy szál kardra, ha van bátorságod!” Sebő is felismerte kihívóját. Tudta, hogy az osztrák sereg legjobb vívójával, hírhedt párbajhőssel áll szemben, de nem habozott.

Magán érezte huszárjainak és a váratlanul kialakult helyzetre felfigyelő vezérek tekintetét. Itt nem volt helye a gyávaságnak. Csak két lehetőség maradt – győzni, vagy meghalni.

Riesedel várt, magabiztosan, fölényesen, biztos győzelme tudatában. És a következő pillanatban elkezdődött a hadtörténelem utolsó, igazi hadipárbaja. Összecsaptak. Vágtak, védtek, kétszer, sokszor. Sebőnek a karja, Riesedelnek a lova látszott fáradtabbnak.

Aztán mindkét csapás talált, az egyik halálosan. Riesedel őrnagy széthasított fejjel, holtan bukott le a lováról. Sebő jobb alsó karját is elborította a vér. Kardja markolatát is szétzúzta az irtózatos vágás, de nyeregben maradt, s a honvédek üdvivalgása közepette tért vissza csapatához. A megdöbbenet osztrákok gyorsan elszállították Riesedel holttestét a küzdőtérrel és visszavonultak. A fellelkesült honvédek nem lehetett többé feltartóztatni. A csata fényes győzelemmel végződött.

Görgey fővezér személyesen tűzte mellére az aranykoszorús vitézi érmet. Kossuth pedig a győztes párbaj emlékére díszövet és kardot küldött a bicskei csata hőséne. Ma is őrzik a Győri Múzeumban.

A szabadságharc bukása után nehéz időket élt át a Sebő család. A császár gazdagon jutalmazta a szabadságharc áruőit és kegyetlenül leszámolt ellenségeivel. Sebő Alajos is hadbírótság elé került. Sok éven át raboskodott Munkácson, az ottani várbörtönben.

Hányatott életét a balonyi anyakönyv adatai szerint Győrött, 1882. október 10-én fejezte be. Ismerősei élete végéig a szabadságharc nagy és hős veteránjaként tisztelték. Végakarátának megfelelően szülőfalujában, Csiliznyáradon temették el. Sírját egyszerű, szürke márványból készült obeliszk jelzi, amelyen ismeretlen szerző alábbi sorai olvashatók:

Hősi erény volt az
Amidón a bicskei mezőt
Pengéddel festették vér színre
A szörnyű csapások
Nekem a hon minden
S te hazádnak hű fia voltál
Itt az anya kebelén
Emlékedet őrzik örökre."

Mesél a temető

Szeretem a temetők csendjét. A sírokra boruló szomorúfüzeteket, az örökzöld bokrokat, az emlékezés virágait. Ha szellő suhan át a sírok felett, mintha mesét hallgatnék. Mesél a temető. Mesének tűnő, de igaz történeteket.

Kellemes, napfényes őszi délután sétáltam Szap község temetőjében. Mint minden csilizközi faluban, itt is dombra temetkeztek az ősök. Mesterséges domb ez is épp úgy, mint az is, amelyre a falu épült. A közeli Duna egy-egy áradása még a közelmúltban is elsodorta volna a falut házaival, temetőjével együtt, ha a tapasztalt elődök nem verejtékeztek volna ki a biztonságot adó dombokat.

A régebbi sírok sírköveinek, keresztjeinek feliratait olvasgatom. Kőbe, fába vésett üzenetek azok az utódoknak. Nevek, évszámok. Éltek ennyi vagy ennyi évet. Éltek, itt voltak, küzdöttek. Mint a most élők. Hármás, ápolt sír előtt állok. Döbbenet olvasom a szürke márványba vésett aranybetűs neveket. „Itt nyugszanak – Bartalos Árpád 1904-1945.” A név alatt a következő sorok: „Megtört lelke pihenni kívánt gránát által elragadott gyermekei után.” Két gyermeknév – Árpád 1935-1945, Rezső 1939-1945. A háborús évek emlékei rémlenek fel bennem. Újabb gyermeksírről – „Koller Pistike, élt tíz évet. Meghalt 1945. október 31-én.” Ez hihetetlen, itt valami rettenetes dolognak kellett azon a napon történnie. Idős, feketeruhás néni köszöntésére ocsúdok. Az ott a Köplinger Lajoska sírja, amott pedig a Varga Béluska van eltemetve – tájékoztat készségesen. Mert heten voltak ezek a szerencsétlen gyerekek. Közülük ketten túléltek a robbanást. De már ők sem élnek. Bazsó Gáborka 1950-ben tizenhárom évesen, Esztergályos Árpád fiatalon, de felnőttként követte pajtásait. Az ő sírjaikat is megmutatta.

Visszatértem a kis sírokhöz s már érett volt bennem az elhatározás, utána kell járnom, meg kell tudnom, hogy mi történt e csendes falucskában néhány évtizeddel ezelőtt, 1945. október 31-én.

A második világháború utolsó, a béke első évének idején más volt ez a falu. Kisebb is volt, s a mai utcák divatos, csaknem hivalkodó házsorai helyén, nádfedeles kis házacskák szerénykedtek az alacsony, gallyakból

font kerítések mögött. A háború utolsó évében sokat változott e kis falucskában is az élet. A sorkötelesek és a még férfiszámba menő felnőttek a frontokon, vagy már fogságban, sokan pedig az ismeretlen helyeken szétszórt katonasíroknak. Akik sebesülten, megrokknanva vagy betegen otthon maradhattak, ha másként nem, legalább tanácsaikkal segítették az asszonyokat, a gyerekeket a mindennapi munkában. Mert abból azokban a nehéz időkben is kijutott a falusiaknak. A földet művelni kellett. A mindennapi kenyeret akkor is meg kellett teremteni. Azoknak, akik otthon maradtak. Az asszonyoknak, a gyerekeknek. A gyeplőt, az ostort és az eke szarvát azok fogták marokra, akik kéznél voltak. A csordát is ki kellett hajtani naponta a legelőre. Ez a feladat ősidők óta a gyerekekre hárult Csilizközben. S ez mennyi élményre, csínytevésre, játékra adott lehetőséget annakidején.

A közeli medvei hidat védő légvédelmi tüzérség ütegei közül jó néhány itt a közelben, a dunaparti erdők lombjaitól rejtve volt elhelyezve. Micsoda élmény a gyerekeknek. Megcsodálni a hosszú csöví, nehéz lövegeket, a gyakorlatozó katonákat, az aranyló rézhüvelyes lövedékeket. Az ikercsöví gépágyúkat, amelyeknek a csövei bámulatos gyorsasággal tudták követni a hidat támadó, gyorsröptű gépeket. Mert bizony abban az időben Csilizköz légtérben gyakran jelentek meg a szövetséges bombázórepülők. Támadták a hidat, bombázták Győrt, de azok a kötelékek is elsodródtak errefelé, amelyek Bécsre, Pozsonyra szórták halálos terhüket. Közben német tüzérek is érkeztek a faluba. Lőszerraktárunk a közeli nyáradi majorban lett kiépítve. Valóságos kincseskamra volt a szapi gyerekek képzeletében. Mert ők barátokztak a katonákkal. Igaz, kezdetben az örök nem engedték őket az ágyúk közelébe. De később annál inkább. Az üteg kiskatonáinak tekintették a nyolc-tízéves leventesapkás legénykéket. A tüzéreknek pedig egyre fogyott a szabadidejük. A napfényes őszi napokon gyakrabban verte fel a dunaparti csendet az ágyúdörej, a gépfegyverek kepelése, a repülőkötelékek félelmetesen mély dübörgése. Ez már a háború volt. Lenyűgöző, rémületet keltő látvány. Azok számára, akiknek volt merszük kitekinteni a kertekben kötelezően kiépített bunkerekből, vagy akiket éppen a határban ért a légicsata. A gyerekek alkalmazkodtak az új, az eddig ismeretlen veszélyekhez a leggyorsabban. Talán játéknak vélték az egészet. A felnőttek utánozható játéknak. Mert az azúrkék

égbolton áthúzó, ezüstösen felcsillanó bombázókötélékek gépei közé a légvédelmi ágyúk gránátjai szórták szürkés-kék pamacsait. És ezt a félelmetesen szép látványt festette alá a már említett zaj, a félelmetes dübörgés. S ezt tetézte a megsérült gépekből kicsapó láng s az üstököszt idéző, zuhanó gépeket követő füst és lángcsóva. Végül megjelentek az égbolton a sérült gépekből a bizonytalan mélységbe ugró pilóták, navigátorok és lövészek ejtőernyőjeinek fehér kupolái.

Ilyen és az ehhez hasonló élmények formálták az akkori szapi kisiskolásokat. Iskolásokat? Az iskolák, a tantermek más célt szolgáltak abban az időben.

De 1945 tavaszával a béke is visszatért a faluba. Igaz, nem éppen úgy, ahogy azt az itt élők remélték. A katonák, az ágyúk, eltűntek ugyan a környékről, de az élet, a békés munka döcögve, nehezen bontakozott ki. Szállingóztak haza a volt katonák. Ki-ki a maga módján. Ki hadifogságból, ki katonaszökevényként, ahogy tudott. A faluban az új rend új emberei vették át a hatalmat, az irányítást. Új rendeletek jelentek meg a plakátokon. Hét év után újból szlovák nyelven, amelyet alig, vagy egyáltalán nem értettek az itt élők. Az iskolák továbbra is zárva maradtak. A hazatért férfiak nagy része távoli cseh országrészekbe lett deportálva s a munka dandárja továbbra is az itthonmaradtakra maradt. A gyerekek újból kihajtották a legelőre a csordát s játszottak katonásdit épp úgy, ahogy azt a háborús években megszokták. Kitől és hol tanultak volna mást.

Október 31-e a reformáció emlékűnepe. Ilyenkor ünneplőben, templomba mentek a reformátusok. De délután a katolikusok is ünnepeltek. A halottak napjának előestéjén virággal a kezükben, a temetőbe vonult a nép.

Bartalos Árpádné az istentisztelet után befogta a lovakat a könnyű kocsiba. Az akkor távolinak tűnő második faluba, Padányba tartott. A szokásos rokoni látogatás, a hozzátartozók sírjára a virágcsokrok elhelyezése e nap velejárója volt. Azóta, amióta Szapra került menyecskének. Férje, Bartalos Árpád valahol távol, Csehországban dolgozott kényszermunkán egy ottani nagygazda birtokán. Itthon ő állt helyet a két csintalan aprósággal, Rezsőkével és Árpikával. Segítségét a még gyereksorba számító Esztergályos Magduska, a kis szolgálólány jelentette a családnak, akire a távozó édesanya akkor is ráhagyta a házat, a gyerekeket, a jószágot.

Magdika koradélután alágyújtott a katlannak, hogy megfőzze a hízóknak a krumplit. A kamrában matatott, amikor Varga Béluska hívta a gyerekeket. Gyertek kihajtjuk a csordát ma is, játszani is fogunk. S Magduska tilalma ellenére a két kis Bartalos gyerek már hajtotta is a teheneket az alvégi legelőre.

Szép, kellemes volt az akkori ősz. A réteken még zöldellt a sarjú. A legelésző állatok terelgetése nem jelentett sok gondot. Jutott idő a játékra. Játékszer is akadt. A nyáradí majorban tanyázó német katonák jóvoltából. Ők ugyan még idejében elmenekültek, de a lőszerraktárt hátrahagyták. Micsoda kincsek! Szép, szabályos, hosszúkás, zöldsínű fém és fadobozok. Bennük párosával a hosszú gránátok. Nagy, fénylő sárgaréz töltényhüvelyek, ezüstösen csillogó, fényes gránátok. Csúcsukon számozott fémkarika, amivel a robbanás idejét lehetett időzíteni. Csak értők, szakavatott kezek kellettek szétszerelésükhöz. Ilyenek is akadtak. Varga Béluska kezei. Bizonyították ezt az otthoni szépszobákban pompázó töltényhüvelyekből készült virágvázák. S micsoda pompás látványt nyújtott az a tüzijáték, amelyet a töltényhüvelyekből kiserelt, puskaporból préselt rudacskákból lehetett csinálni. Volt minek összetartani a kis, héttagú csoportot.

Azon a délutánon is összejöttek. A felnőttek alig köhajtásnyira a temetőben. Szabad a gazda, az alig tízéves Koller Pistike már cipeli is lihegve a zöldsínű lőszeres ládát. Úgyesen, gyorsan, nehogy a felnőttek meglássák. A többiek megbújva, a kanális árkában várják. Még fenn a nap, a tehenek békésen legelnek a közelben. Pistike megérkezik. Már elő is kerültek a gránátok a ládából. Béluska törökülésben a lábai közé szorítja az egyik súlyos lövedéket. Kezében a fanyelű bicska, az egyetlen szerszám.

Esztergályos Árpád felemelkedik, körülnéz, nem jön-e valaki. De csak a major intézőjének a kétkerekű csézáját látja közeledni a balonyi úton. A legfiatalabbat, talán tudat alatt is féltve, elküldi téríteni az állatokat. Ő is tovább sétál. Mutatja magát. Had lássa az intéző úr, ha idetekint – itt minden rendben van.

A következő pillanatban hatalmas, éles dörrenést visszhangoztak a dunai erdők. Égbetörő füstfelhő jelezte a robbanás helyét. Az intéző csézája elsőként, vágtaözva érkezett a robbanás helyére. Rettenetes látvány. Őt szétroncsolt gyermektest maradványai. Köplinger Lajoska

még az élet jeleit mutatja. Esztergályos Árpád vérző testtel zuhan a közeli kanális csermelynyi vizébe. Az időközben odaérkezők kezdik ápolni. Amit a szemtanúk elmeséltek, azt kár lenne leírni. Tény, hogy Esztergályos Árpai életben maradt. Köplinger Lajoskát kocsiháton, szalmára helyezett párnákra fektetve próbálták Pozsonyba, a legközelebbi kórházba juttatni. De a szomszédos Bösing sem jutottak – meghalt.

Bartalosnéhoz estére jutott el az üzenet. Nem merték megmondani neki az igazat, de ő megérezte. A gyerekek már fel voltak ravatalozva, amint az agyonhajszolt, habzó lovak befordultak az udvarra. Hihetetlen keménységgel, fájdalmát, gyászát magába zárva, szótlánul viselte sorsát. Megtiltotta, hogy férjét értesítsék a történetekről.

A falu, a környék, már feledte a történeteket, amikor egy adventi estén végleg hazatért Csehországból Bartalos Árpád. Mit sem sejtve ölelte át az udvaron gyászruhás feleségét, s várta a nyakába ugró, csintalan gyermekei kacaját, a hozott ajándékok által kiváltott örömet.

Nem okolt, nem vádolt senkit. Csak elnémult. Szótlán, csendes ember lett. A lakásba nem lépett be. Soha többé. A hátsó kamra, az istálló lett az otthona. Beszélgetni is legtöbbször egyedül, a temetőbe, a kis sírokhoz járt ki. Nem sokáig. Karácsonyra végleg kiköltözött a temetőbe. Azt mondták, megszakadt a szíve. Ott nyugszik, megbékélve, gyermekeivel.

Sétálok a temetőben. Egyedül, senki által nem zavarva. A dunai szél harangszót hoz felém. Az a harang szól most is, amelynek hangja az egykori kis koporsókat kikísérte e szomorú helyre. Behunyom a szemem, s mintha látnám az utolsó játékukat játszó gyerekeket. Az ügyeskező Béluskát, aki akkor, egyszer, mégiscsak tévedett.

Bonifác

Olyan szavahihető kortársaitól hallottam sok-sok személyéhez fűződő történetet, hogy azokat tiszta lelkiismerettel nyilváníthatom hitelesnek. Ez a híres ember pedig nem más mint Kulacs úr, közismert ragadványnevén Bonifác.

Kulacs úr, aki haláláig békésen együtt élt fura ragadványnevével, köztiszteletben álló polgára volt falujának. A Bonifác nevet kora gyermekkorában érdemelte ki volt tanítójától, aki találóan így nevezte a kis rosszcson, minden huncutságra képes, csavaros észjárású tanulóját. Kulacs úr pedig felnőttként is méltó maradt korán szerzett becenevéhez.

Bohus plébános úr, a népszerű és szépemlékű Muki bácsi, aki a második világháború éveiben jó lelkipásztorként Csilizközben terelgette féltve őrzött nyáját, így jellemezte Kulacs urat: „Bonifácunkat a Jóisten jókedvében teremtette”. Hej, ha tudta volna a plébános úr, hogy híveinek róla alkotott véleménye ugyanígy hangzott. S ha már szót ejtettem a plébános úrról, igazán elbír egy kis kitérőt ez a történet, hogy legalább néhány mondatban róla is megemlékezzünk. Mert ma már egyre jobban fogynak azok, akik őt személyesen ismerték. A mi bűnünk lenne, ha feledésbe hagynánk merülni személyét, tetteit. Kevesen tudják a ma élő balonyiak közül, hogy az ő hajdani plébánosuk, az a hívei igazáért minden helyzetben bátran kiálló, mindig őszinte és szókimondó, kiváló humorérzéssel megáldott borkedvelő ember, ki is volt valójában. Bátor, szinte katonás kiállása még az első világháború idejébe gyökerezett. Fiatalon, tábori lelkész főhadnagyként a híres, szerencsétlenüljárt Szent István csatahajón szolgált. Elmondása szerint, amikor a digók a tengeren véletlenül kilőtték alóluk azt a gyönyörű csatahajót, majdnem mindannyian a tengerbe vesztek. Mielőtt azonban a Jóisten segítségével szinte félholtan egy mentőcsónakban találta magát, annyi olajos, mocskos, sós tengervizet ivott, hogy azt egy életre sikerült megutálnia. Meg is fogadta, ha csak lehet, vizet többet nem iszik. E fogadalmát becsülettel meg is tartotta. A bort viszont csak szomjúságának oltására használta. Innét eredt az őt soha el nem hagyó jókedve, talán ez volt a forrása őszinte,

minden kerteléستől mentes szókimondásának. Egy példa az idők folyamán már szólásmondássá nemesült kifakadásai közül. Az 1945-i nagy légiriadók idején történt. Az egyik vasárnapi mise kezdetén, amikor a megtelt templomban a hívek már elfoglalták helyeiket, megszólaltak a légiriadót jelző szirénák. A plébános úr – ahogy akkor az elő volt írva – felkérte a híveket, hogy rendben, nyugodtan hagyják el a templomot. Majd a templomajtóban így bocsátotta őket újtukra – ez Isten akarata, az angolok ugyan elb...ták a mai szentmisénket, de ne bosszankodjatok. Délután tartunk helyette egy f...sza litániát. A komorképű, bosszankodó, talán a légitámadástól félő emberek arcára visszaült a derű, a szorongást oldó mosoly. Hát ilyen ember volt Bohus plébános úr, a csilizközi szeretett Muki bácsija.

És most térjünk vissza a medvi híres emberhez, Bonifáchoz. Az őt jellemző történeteket gyerekkori csínytevéseivel illene kezdenem. Van belőlük annyi, hogy egy ifjúsági regényhez elegendő lenne. Kezdhethném a szentmisét megzavaró madárröptetésekkel, a zsidó boltjába csempezett színesre festett egerekkel, folytathatnám az akkori bíró padlására fölcipelt s ott éjjeli ramazúrét csináló két kiskecskével és még sok-sok mással. De nem ezek a csínytevések alapozták meg Kulacs úr hírnevét. Felnőttkori huncutságairól híresült el. Közülük próbálok néhányat felidézni olyan sorrendben, amilyenben azt én is hallottam, s ahogy azt annak idején feljegyeztem.

Süldő leánykák voltunk még akkor, amikor ez az eset megtörtént – kezdte mondókáját egy idős csicsói asszony. 1944 tavaszán, cserebogárrajzás idején, a kulcsodi országút mellett kapáltunk úgy tizenötven a földesúr földjén. Fiatalok voltunk, vidámak, alig bírt velünk az öreg pallér, Pista bácsi. Tízóraihoz készülődtünk, amikor Kulcsod irányából egy egylovas kocsis közeledett. Már messziről megismertük kocsisát. Bonifác – tört fel belőlünk. De ki merte volna őt közülünk így szólítani? Amikor a visszarántott gyeplőszárakkal megálljt parancsolt a lovának, már illedelmesen Kulacs úrként üdvözöltük. Azután Pista bácsival váltott néhány szót, majd váratlanul megkérdezte. Aztán mennyi cserebogarat szedtek össze tegnap? Semennyit – válaszolta pallérunk, – miért szedtük volna? Kulacs úr az ülésről felállva nagy hangon kezdett el méltatlankodni, szidva a csicsói bírót jegyzőstül kisbíróstul, akik biztosan nem doboltatták ki a faluban, hogy zsákokba gyűjtött cserebo-

garakat vesz át ma délig a faluban, méghozzá jó pénzért. Egy szuszra elmagyarázta, hogy Svájcba kell exportálni továbbtenyésztésre ezeket a bogarakat, mert ott bizony valahogy kivesztek. Már pedig cserebogarak nélkül még egy olyan gazdag és szép ország sem ér egy fabatkát sem mint Svájc.

Hittünk is neki meg nem is. De amikor megígérte, hogy a bíró és a jegyző bosszantására tőlünk készpénz ellenében átveszi délután a begyűjtött bogarakat – ráálltunk az alkura. Azok a lányok, akiket a pallér hazaugrasztott a zsákokért, már nem is hallották Kulacs úr további utasításait. Először is egy lazán bekötött zsákba pontosan tíz kiló bogárnak kell lenni. Másodsor, készítsünk elő kék és pirosszínű pamutot a zsákok jelölésére. És sorolta tovább a látszólag könnyen teljesíthető feltételeket. Majd azzal búcsúzott, hogy másoknak ne szóljunk a dolgról, mert több árú nem fér el visszafelé jövet a kocsiján. Mert az is hozzátartozik a történethez, hogy Kulacs úr uticéljának a szomszédos Füss községet jelölte meg, ahol bizonyára időben kidoboltatta a bíró ezt a cserebogár akciót, s ahonnan ő most készül elszállítani a begyűjtött bogarakat.

Kulacs úr továbbhajtott, mi pedig istenigazából hozzáálltunk a bogárgyűjtéshez. Se ebéd se pihenő, de délután úgy három körül négy lazán töltött és bekötött zsákot félkörben körülülve, kételyek és remények között gyötrődve vártuk Kulacs urat.

És lássanak csodát, a jelzett időben kocsistól lovastól meg is érkezett. Kocsijával az előkészített zsákok mellé járt. Fontoskodó, komoly ábrázattal felállt az ülésről, feltette pápaszemét, hátrafordulva végigjárta tekintetével a kocsiban elhelyezett s gondosan letakart zsákokat. Közben elővette kabátjának belső zsebéből dagadó pénztárcáját s anélkül, hogy miránk egy futó pillantást is pazarolt volna, előkészített zsákjainkat kezdte mustrálgatni. Ez igen – csettintett egyet ujjáival – eddig minden rendben. Hát akkor lássunk hozzá – tért rá az általunk annyira várt lényegre. Hol vannak a színes pántlikák – kérdezte türelmetlenül. Itt – ugrottam Kulacs úr felé, mivelhogy ezek előteremtése az én feladatom volt. Ne nekem, Pista bátyádnak add oda – parancsolt rám. Te meg István a kék pamutot kösd rá azokra a zsákokra, amelyekben a nőstény bogarak vannak, a pirosakat meg azokra, amelyekben a hímek. Pista bátyánknak először is leesett az álla a meglepetéstől a lábai szinte gyökeret vertek s egész testét előntötte az izzadság s szavától váltan úgy rogyott a föl-

dre mint egy hasadt krumplicsák. Alig tudtuk életre kelteni. Kulacs úr pedig tovább szórta ránk szidalmait s hálálkodott a menybélieknek azért a nagy segedelemért amivel meg tudta akadályozni, hogy a nagy szálítmányt nem sikerült azoknak a figyelmetlen csicsóiaknak elrontani a bogarak összekeverésével. Már messze járt Kulacs úr szekere, amikor a magához tért Pista bácsiból kitört a felháborodás s öklét rázva utána kiáltott – ezt még Bonifác megkeserülöd!

A következő történetet Balony község utolsó igazi bírójától, Halász Anti bácsitól hallottam. Bohus plébános úr sajátos időszámítása szerint ez a történet pár évvel ezelőtt játszódott le, hogy másodszor is Cslizközhöz csatolták a republikát. Akkor még kakastollas csendőrök ügyeltek a rendre s az emlékezők szerint rendkívül eredményesen. A balonyi csendőrörs egyik fiatal altisztjét, aki Lacitörzsként maradt fenn az emlékezetben, még ma is emlegetik, ha egy-egy bűntény felderítése a mai rendőröknek akadozik. Ilyenkor bizony még ma is elhangzik – hej, ha itt lenne Lacitörzs.

Nyár elején, a balonyi búcsút megelőző napok valamelyikén történt – emlékezett Anti bácsi. A községháza egyik irodájának az ablakából kitekintve láttam, amint Lacitörzs és társa két idegen fiatalembert kísért be a községháza kapuján. Azt is láttam, hogy Lacitörzs megáll a hivatal udvari bejárata előtt s bevárja a kerékpáron épp akkor érkező Bonifácot, majd együtt beléptek az épületbe. Azt hittem idézésre jött. De nem. Más ügye volt nálunk. Lacitörzs engedélyt kért, hogy a két lopásokkal gyanúsított fiatal a tanácsteremben kihallgathassa. Akkoriban sok udvarból tűntek el a búcsúra hízlalt ludak, kacsák. Jó áruk volt a háborús években a győri piacon. Miután Lacitörzs megkérte Kulacs urat, hogy tanuként legyen jelen a kihallgatáson, elvonultak a tanácsterembe.

Ahogy az ilyenkor lenni szokott a sors egy újabb vendéget szalasztott a nyakunkba. És méghozzá nem is akárkit. A járási főszolgabíró urat. Győrbe menet megálltak nálam egy kis tájékoztatás céljából. De még jóformán helyet sem foglaltak az érkezők, a tanácsterem irányából hatalmas, velőbe hasító ordítást hallottunk. Nem tudom ki sápadt el jobban a megdöbbenéstől, én vagy a vendégek, de a szolgabíró olyan vészjósló hangon kérdezte tőlem – mi volt ez bíró úr – hogy én csak dadogni tudtam meglepetésemben. Aztán egy újabb ordítás, majd egy kétségbeesett kiáltás – ne bántson, mindent elmondok!!! A szolgabíró felállt s most

már rámparancsolt – bíró úr tájékoztasson. Még soha nem hiányzott annyira az épp távollévő főjegyzőnk, mint akkor. De mindenről pontosan beszámoltam neki. Csak nem a Bonifácot puhítja ez a megvadult törzsörmester – kiáltott fel. A legjobb csendőrünknek csak annyi esze lenne? Na gyerünk s már indultunk is a tanácsterem felé.

A terembe lépve a megvadult csendőr s véresre vert foglya helyett három csendben diskuráló, mosolygó személyt találtunk. Ott ült Lacitörzs csendben jegyzetelgetve, Bonifác no meg a kihallgatott delikvens. Nem tudom ki lepődött meg jobban e váratlan találkozástól, de elsőként Lacitörzs kapta össze magát s katonásan tisztelegve jelentkezett. Bonifác a szokásos, alázatos tisztelettel üdvözölt bennünket. A vallatott fiatalembert alig lehetett szóra bírni ennyi nagy úr láttán. – Hol van a megkínzott másik letartóztatott – kérdezte a szolgabíró s tekintete szinte szikrázott a visszafolytott dühtől. – Nincs megkínzott letartóztatottunk, jelentette ki magabiztosan Lacitörzs, s én őszintén csodáltam a merészségét. – Níííncs – húzta meg a szót fenyegetően és megparancsolta – azonnal vezessék elém. – Máris hívom őket tisztelettel –, s mielőtt valaki is szólhatott volna, Bonifác már el is tűnt az ajtó mögött. Pár pillanat s már ott is álltak a szolgabíró előtt a tisztelgő csendőr, a teljesen ép csak megszeppent gyanúsított és a mindig mosolygó Bonifác.

A szolgabíró csak szótlánul állt, mint aki nem érti, hogy tulajdonképpen mi is játszódott le addig körülötte. De látszott rajta, hogy a végére akar járni a dolognak. – Hol van az az ember, akinek az ordítását az előbb a bíró úrral együtt hallottuk – emelte fel a hangját a szolgabíró. – Én voltam az, kérem tisztelettel – lépett elő megjátszott, jellemző szerénységével Bonifác. – Maga? Hát magát verték? – kérdeztük mindketten meglepetten. – Dehogyan vertek kérem, egyrészt a becsületes embert a csendőr nem bántja, hanem védi, másrészt a törzs úrnak olyan lágy szíve van, s zsebkendőjével úgy tett, mintha meghatottságtól könnyes szemét törölgette volna. Felbátorodott s mint akinek nyert ügye van, elmondta.

– Kérem én a törzs úrnak fogadást ajánlottam. Azt mondtam, vállalom, hogy tíz perc alatt a gyanúsítottak mindent bevallanak önként, anélkül, hogy a legendyhebb fenyegetést, vagy kényszert alkalmaznának a csendőr urak. A tét, egy liter bor a szemközi kocsmában. A fogadás állt s azt én kérem szépen, meg is nyertem.

A törzs kissé bosszúsan, de rábiccentett.

– Ezt meg hogy csinálta? – kérdezte a lehiggadt szolgabíró.

– Megkértem a csendőr urakat, hogy egyik gyanúsítottal az egyik, a másikkal a másik helyiségbe vonuljanak. Aztán ha majd hallani fogják az ordításomat, kezdhetik feltenni a szokásos kérdéseiket. Biztos vallani fognak. Ugyanis mindketten azt fogják hinni, hogy épp most kezdik nyúzni a másikat. Hát ez történt kérem.

Alaposan kinevettük magunkat. – Bonifác, Bonifác – szólt a szolgabíró, – ezt soha el nem felejttem. Még ma beszámolok róla az alispán úrnak.

Ha csak ez a két történet maradna fenn Bonifácról, nem volna hiteles a kép, ami ezek alapján alakulna ki róla képzeletünkben. Mert bizony nemcsak ilyen ártatlan csínytevései voltak ökelmének. Veszélyesebb kalandokba is belesodródott. De hogyan hogyan sem, mindig ép bőrrel került ki a legkilatástalanabb helyzetekből is.

A háborút követő évek sok változást hoztak a csallóközi emberek életében. Muki bácsi időszámítása szerint, miután másodszor is Csallóközhöz csatolták a republikát, csóstól szakadt a baj az itt élő emberek nyakába. Üldözöttekké, kismizmizettekké váltak. Kicserélődtek a rend őrei is. Elmentek a kakastollasok s jöttek helyettük újból a csecsendőrök. Így nevezték őket az itteniek. A háborút követő nincstelenség, az üres üzletek, a pénzhiány, az éhező városok, gyakran kényszerítették az embereket törvényszegésekre. Ilyen kényszerszülte, titokban üzött foglalkozási ággá nőtte ki magát a feketézés, más néven szajrézás. Ennek a lényege az volt, hogy ügyes vagy ügyeskedő polgárok titokban tartott s vágott hízókat vagy szárnyasokat a legrafináltabb módszereket kitalálva elszállították Pozsonyba, ahonnét cserébe iparát, ruhaneműt s más hiánycikket hoztak. Ebből a buliból a mi Bonifácunk sem maradhatott ki. Rövid időn belül kialakult egy sajátos macska-egér háború a csendőrök és a feketézők között, amelyben Bonifác lett volna a legértékesebb trófea, ha csak egyszer is sikerült volna őt tetten érni. De nem sikerült. Azaz egyszer majdnem. Mégpedig Nagymegyeren. Épp a legtapasztaltabb őrmesternek a tenyeréből röppent el ez a jómadár, akit Bonifácnak hívtak. Pedig az a bizonyos őrmester nem volt kezdő a szakmában. Magyarországról települt a városba s úgy hírelt, hogy kakastollasként kezdte el tanulni mesterségének csinját-bínját. Bosszankodott

is eleget ezen a melléfogáson, de végül is be kellett látnia – Bonifác az azért Bonifác, hogy legyen kinek túljárni a hatóságok eszén.

Rövidre fogva az történt, hogy a méhecskék, így nevezték a csendőrségi besúgókat, jó híreket szállítottak a parancsnokságra. Ma éjjel Bonifác egy feketén tartott disznót fog ölni, amit az egyik Zsellér utcai lakostól vásárolt. Az alkut s az egyezséget a besúgó a saját fülével hallotta az egyes kocsmában.

Tehát a csendőrök biztosra mentek. Pontosabban mentek volna, ha... Ha Kulacs úr is olyan feketéző lett volna, mint a többi. De Kulacs úr nem olyan volt. Kulacs úr a csendőrök csavaros eszével gondolkozott. Csak az övékénél sokkal csavarosabb észjárással. Kulacs úr pontosan feltérképezte a helyi körülményeket. Ismerte a besúgókat s tudta, hogy segítségükkel hogyan vezesse orruknál fogva a csendőröket.

A zselléruitcai cím eleve hamis volt. S amíg éjszaka a derék zsandárok a megadott cím közelében vártak a szegény áldozat visítására, az alatt Bonifácék már a forrázott, megtisztított s a fölöslegestől megszabadított állatot lovaskocsin egy másik utcából a feldolgozás helyére szállították. Ez a hely, egy a csendőrlaktanyához közeli ház volt. Lakója egy idős, köztiszteletben álló asszony, nevezzük Kató néninek. A néninek pedig, aki akkor a szomszéd faluban lakó leányánál vendégeskedett, sejtelve sem volt arról, hogy mi is történik távollétében a házában. Fialat unokája, aki ebben az esetben Bonifác cinkosa volt, egy kis mellékes reményében élt a kínálkozó lehetőséggel. A nyári konyha biztonsága, jó helynek mutatkozott a mázsás süldő feldolgozásához. Már elmúlt éjfél, amikor Bonifác hozzálátott a hentesmunkához. Azaz csak hozzá látott volna. Mert amikor Kató néni konyhájából a nyári konyhába indult, valaki nagy erővel dörömbölni kezdett a kapun. – Otvorte! Nyissák ki! Csendőrség... – Végünk van – suttogetta a megrémült unoka. – Ne nyavalyogj, hanem gyere – szólta rá keményen Bonifác a remegő sihederre, miközben eloltotta a pislákoló petróleumlámpát. Aztán felkapta Kató néninek az egyik székre gondosan ráhajtogatott nagy fekete horgolt vállkendőjét, s irány a nyári konyha. Az asztalra fektetett sertést ketten felkapták, s a szérú felé cipelve keresték a megfelelő rejtekhelyet. Bonifác azt meg is találta. Ott állt szerényen az istállófal mellett. A majdnem új, deszkából készült árnyékszék. Pillanatok alatt helyezték a nyakladozó állattetemet az ülökére s takarták be gondosan a néni ünnepi vállkendőjével.

Másra már nem maradt idejük, mert a fiatalabb csendőr átmászva a kapun, éppen ajtót nyitott felettesének, aki rárivallt a megszeppent unokára: – Hol van Bonifác? – Itt vagyok, kérem – szólt ásítózza, szemét dörzsölve, az álmából felriasztottat mímelő Kulacs úr, aki ott állt félig levetkőzve a nyitott konyhaajtó előtt. – Hol az a disznó – kérdezte vészjósó hangon az őrmester, miközben a kezében tartott elem-lámpájával bűnjelek után kutatott a sötét éjszakában. Disznót ölni nyomtalanul nem lehet, tudta ezt minden csendőr. De így első széttekintésre annak semmi nyomát nem lelték. – Miféle disznót tetszenek keresni az urak? – kérdezte a lehető legudvariasabban Kulacs úr. – Még, hogy miféle disznót – ugrott ki majdnem a saját bőréből az egyre idegesebbé s haragosabbá váló csendőr. – Majd mi mindjárt előkerítjük Bonifác, s nyomban hozzáláttak a házkutatáshoz. Át is fésülték azok a házat a pincétől a padlásig, annak minden zegébe-zugába bekukkantva. – Hol a néni? – szegezte a kérdést váratlanul az unoka mellé az őrmester. De a dadogni is képtelen legényke helyett Bonifác válaszolt. – Hát nem látta őrmester úr, az előbb osont ki rémülten a konyhaajtón, biztosan oda... – Jó-jó - vágott a szavába az őrmester, – gyerünk, körülnézünk a szérűben. Sorra vettük az üresen álló istállókat, az ólat, a kocsiszínt, de sehol semmi nyom. Aztán az őrmester odasétált az árnyékszékhez, óvatosan megnyitotta az ajtaját, fölillantotta zseblámpáját, aztán tapintatosan elnézést kért a kendőbe burkolt Kató néninek vélt disznótól s visszazárta a budi ajtaját. Ahogy azt a későbbiek folyamán Bonifácunk a csendőrnek elpanaszkodta, életében akkor verte ki testét először az a bizonyos hideg veríték.

De ne szaporítsuk a szót. Bonifácék ezt a kalandot is megúszták. Feledésbe merült volna ez a történet, ha a mi csendőrünk évek múltán nem tért volna vissza ehhez az esethez. Igaz, időközben változtak a viszonyok. Kulacs úr is korosodott, kalandjai is szolidultak. Tréfamesterré vált. Leggyakrabban talán épp a csendőrök emlegették. Egyszer az akkori laktanya előtt a mi egykori őrmesterünk véletlenül találkozott Kulacs úrral. Úgy üdvözölték egymást, mint régi cimborák. Nehezen tett eleget csendőrünk kérésének, de azért ráállt egy kis tereferére. Bár megjegyezte, két helyen nem érezte addigi élete folyamán jól magát. A templomi gyóntatószékben és a rendőrségen.

Az éppen jelenlévő csendőrök – köztük az is aki erről beszámolt – igazán barátságosak voltak. Így oldott hangulatban emlékeztek közös élményeikre. Aztán a mi őrmesterünk váratlanul rákérdezett arra az utolsó esetre. – Mondja csak Kulacs úr, de most az egyszer úgy istenigazából őszintén, hova rejtették el azt a disznót akkor Kató néninél. Merthogy azóta sem hagy nyugton az az eset. – Találkozni tetszett vele személyesen – válaszolta régi, megszokott, jellegzetesen udvarias modorával. – Én? – kérdezte meglepetten a csendőr. – Igen kérem, sőt, még bocsánatot is tetszett tőle kérni a zavarásért. Mert ő ült nagykendőben a budiban, nem pedig Kató néni. Kitért a nevetés. A nagy hahotára a parancsnok is megjelent s miután töviről hegyire megismerte a történetet, ő is jót mulatott a hallottakon.

De még ezzel sem ért véget a történet. A parancsnok, hogy mentse a mundér becsületét, csipkelődni kezdett Kulacs úrral. Szó szót követve feltette a nagy kérdést: – Mondja csak, milyen embereknek tart maga bennünket, csendőröket? Kulacs úr a nem várt kérdésen mélyen elgondolkodott. Kivárt, majd miután szemeiben felvilant az a bizonyos bonifácus szikra, nagy komolyan így folytatta. – Én kérem tisztelettel, a csendőröket két csoportba sorolom. Az okosok és a – már elnézést kérek – de a butácskák csoportjába. – Engem például melyik csoportba sorol? – csapott le kérdésével Kulacs úrra a parancsnok. – Ha megenged egy szerény kérdést a parancsnok úr – akkor megválaszolom. – Tessék – tárta ki két kezét a főcsendőr. – Kérem szépen – fogalmazott udvariasan Kulacs úr –, melyik kezével fogyasztja a levest a parancsnok úr? – Jobbkezes vagyok, tehát a jobb kezemmel – adta a választ a parancsnok.

Kulacs úr alatt, mintha megmozdult volna a szék. Krákogott, az orrát fújta, a szemeit törülgette. Hosszúnak tűnő, hatástkeltő szünetet tartott, majd megszólalt. Hát ettől féltem tisztelettel parancsnok úr. Mert ugyebár az okos csendőrök a levest nem a jobb vagy a balkezükkel eszik, hanem tisztelettel úgy, mint a medviek – kanállal.

Pillanatnyi néma csend után kitért a jelenlévőkből a hahota. Csak a parancsnok maradt egy darabig dermedten néma. Aztán ő is elnevette magát. Nem is vették észre, amikor Kulacs Vince bácsi, a csilizköziek híres Bonifáca fogta a kalapját s csendesesen távozott. Dehát ahogy azt már előzőleg említette, a csendőrségen soha nem érezte jól magát.

A Vojvoda Mišic, a Krems, az Árpád és a többiek

Képzelt szülte és valóságba gyökerező legendák, igaz történetek övezik a Dunát, amelyek az idő folyamán egyre gyarapodtak.

Hajdani aranyosok, öreg halászok, a nagy folyó szeszélyeit rettegő, vagy áldásait élvező földművesek, sínylődő nincstelének ajkán született történeteket őriztek meg az egymást követő nemzedékek. E történetek láncolata híven tükrözi a dunaparti emberek sorsának alakulását, évszázadok viszonylatában.

Nagy idők átélőjével, megrázó események tanújával beszélgettem, a második világháború utolsó évében a csilizközi Duna szakaszon történekről. A medvei dunapart közvetlen közelében még ma is látható rozsdás hajóroncs-maradványok eredetét kutatva jutottam el Bíró Antalhoz, a bösi kikötő parancsnokához. Kedvesen, jóbarátként fogadott. Napbarnított arcú, jó felépítésű ember, korban közel a hatvanhoz. Élő krónikása a nagy háború dunamenti történeteinek.

1943-ban fiatalon már a hajóutakat kitűző csoport matrózaként a bösi kikötőben dolgozott. Nemcsak ő, a Dunát járó hajósok, hanem a part mentén halászgató és a partmenti erdőkben dolgozó emberek is jól ismerték a rendszeresen közlekedő személy és teherszállító hajókat. A vontatóhajók dohogó hangjára, a kéményeikből kiömlő füstfelhők látványára, pár percre mindig megállt a munka a part mentén. A hajósok és a parton állók baráti karlengetéssel üdvözölték egymást. Ez a találkozások szokássá vált velejárója volt. A bösi hajó-útkitűző csoport tagjait még szorosabb, személyes kapcsolatok fűzték a hajók kapitányaihoz, matrózaihoz. A kölcsönös egymásra utaltság, a személyes találkozások, bajtársi kapcsolatokká nemesedtek.

Az akkori időkben a kitűzők nem motoros hajóval, csak evezős nagy ladikkal közlekedtek. Jelzőbólyákkal, sok egyéb kellékkel megrakott lélekveszőjűkkel akkor eveztek ki a nyílt vízre, amikor feltűnt egy ismerős, árral szemben haladó hajó a láthatáron. Azután gyakorlottan, gyorsan, ügyesen, kötél segítségével rákapcsolták ladikjukat a hajóra,

s felvontatták magukat Pozsony irányába, egészen az akkori országhatárig. Metsző jeges szélben, zuhogó esőben, vagy tűző tikkasztó hőséget lövellő napfényben, jólesett a melegítő forró tea, vagy az üdítő hűtött ital. Ez kijárt a szolgálatukat végző kitzúzóknak a hajók kapitányaitól.

Az államhatáron azután lekapcsolták ladikjukat az alkalmi vontatóhajóról, s evezve, az ár sodrát kihasználva végezték munkájukat a számukra meghatározott Duna szakaszon. Ha közben újabb hajókkal találkoztak, a kölcsönös üdvözlések mindig megisméltődtek. Hazatérésük az árral szemben egy újabb, az árral szemben haladó hajó segítségével történt.

1943 őszén a háború árnyéka a csallóközi dunaszakasza is rávetődött. Nyárvégi hajnalokon a partmenti vizeket szűrőgető táplizókat, a Duna felett szokatlanul alacsonyan szálló repülőgépek motorzúgása riasztotta meg. A megdöbbsent halászok jól látták, ahogy a folyó szintjét csaknem súroló repülőgépek törzséből sötét testek zuhantak nagy csobbanással a folyóba. Elaknásították a Dunát, – terjedt szájról-szájra a hír a partmenti falvakban.

A Duna a frontok közeledésével fontos utánpótlási vonala lett a német hadseregnek. Az előretörő szövetségesek megtették a szükséges ellenintézkedéseket. Az addig nyugalmat, békességet sugárzó partmenti csöndesség, bekövetkezendő tragédiákat sejtetett.

1944 július utolján, kellemes, napfényes reggelen készülődött a bósi kikötőben a kitzúzó csapata. A ladik felkészítve ringott az áradó folyón. Banga Pál a kitzúzó akkori parancsnoka gondosan ellenőrizte a felkészülés minden mozzanatát. A hajállomás irodájából rádión, még leadta a szokásos reggeli jelentéseket. Mosolyogva tért vissza társaihoz. – Ha minden jól megy – mondta – két óra múlva jön a MIŠIC, azzal vontathatjuk fel magunkat a Dunán. A hajóhoz kellemes emlékek fűzték a kis csapat tagjait. VOJVODA MIŠIC, a Jugoszláv dunahajózás büszkesége, az egyik legkorszerűbb, emeletes személyszállító gőzhajó. A németek sebesültszállító kórházhajóvá építették át, s vöröskeresztes lobogó alatt közlekedett már régebben a Dunán. A hajó kantinja jól el volt látva, kapitánya pedig barátságosan viszonyult a kitzúzókhöz. – Mi se menjünk üres kézzel – szólalt meg egyikük, aki másodmagával a túlsóparti Ásványráró községből származott. – Két óra bőségesen elég ahhoz, hogy egy kis borért hazaugorjunk – bizonygatták a parancs-

noknak. Banga Pál sosem szokott engedni a huszonegyből, ha szolgálati ügyről volt szó. Akkor kivételesen, a többiek kérésének is engedve, ráállt az alkura. A két jól evező legény egy könnyű kis ladikkal a túlsó part felé vette az irányt. Időben visszatérnek, bizonygatták a többiek.

Nem úgy történt. A VOJVODA MIŠIC kéményeinek füstje már feltűnt a láthatáron, de a túlsó partról még nem indult a csónak. A vakító fehérre festett úszó szálloda árbocán lengő fehér lobogón, már láthatóvá vált a vörös színű kereszt, amikor a túlsó parttól elvált a csónak. A kitűzők csoportja némán figyelte az egyenlőtlen versenyt, amelynek győztese a teljes gőzzel haladó hajó lett.

Amikor a partot ért csónakból kilépett a két csuromvizesre izzadt, holtfáradt ember, a hajó már Baka község határához közeledett. Banga Pál összeszorított szája, szúrós tekintete vihar előtti csendet sejtetett. – Még mindig hiányzik tíz perc a két órából – törte meg a csendet Bíró Antal, de ez sem oldotta a feszültséget. Ebben a pillanatban Baka irányából hatalmas robbanás dőrejét verték vissza a parti erdők lombjai, amelyet egy másik, mélyebb robaj követett.

– Ūristen!... aknára futott a MIŠIC – tört ki a kiáltás a falfehérre változott Banga száján – az egyik kazánja is felrobbant!

Villámgyorsan ugráltak a ladikba, s némán, minden erejüket bevetve eveztek a part mentén a szerencsétlenül járt hajó irányába.

Soha nem felejthető, borzalmas kép tárult a szemük elé. Szétronsolt emberi testeket, leszaggatott testrészeket sodort a vértől pirosuló ár. Ahogy közeledtek a még égő, füstölgő az ég felé forró gőzt lövellő, süllyedő hajóroncs felé, úgy vált számukra hallhatóvá a roncsokba kapaszkodók hörgése, a sebesültek kétségbeesett ordítása, a segítségért könyörgők kiáltozása. Összeégett, leforrázott szerencsétlenek tömegét sodorta az ár. A túlsó partról, Kisbodak község irányából motorcsónakon, ladikon magyar katonák közeledtek. Az ottani hidászalakulat katonái. A faluból is érkeztek a segíteni akarók. Közben kiderült, hogy a túlsúfolt hajón 650 fiatal jugoszláv, szovjet és román hadifoglyot szállítottak a németek a hátszágban termelő hadiipar munkaerőpótlására.

A part megtelt sebesültekkel, haldoklókkal, halottakkal. Verejtékezve, véres köpenyeikben dolgoztak az orvosok, az ápolók. Csak növelte a bajt, hogy késve, a mentés kellős közepén robbant fel a második hajókazán, elpusztítva a hajó még élő legénységét is. Sokan a mentést

végző honvédek közül is áldozatává váltak az amúgy is leírhatatlan tragédiának.

Amikor elcsendesült a környék, a kitűzők kis csoportja is összeverődött. Kimerülten, véresen, csetresen, latyakosan, szótlánul pihentek. A két ásványrárói a véres csónakot tisztogatta. – Talán az ő késlekedésüknek köszönhetjük az életünket – törte meg a még mindig tartó némaságukat Bíró Antal, oldani akarván feszült hangulatukat. – De, ha a kedvünkért lassított volna a MIŠIC – szólalt meg Banga – ha késik pár percet, talán elkerülhette volna a halálos találkozást az aknával, de ki tudhatja? Mi vár még a többi hajóra?

Az idő igazolta Banga Pál kételyeit. A VOJVODA MIŠIC kiégett roncsainak döbbenetes látványa éberségre, óvatosságra készítette a hajósokat. A vízi aknáknak azonban jól rejtőző, alattomos, veszélyes ellenfélnek bizonyultak. Néhányat ugyan sikerült közülük ártalmatlanná tennie a folyamórság katonáinak, de a Duna teljes aknátalanítása megoldhatatlan feladat maradt.

A folyó sodra, a bösi-medvei kanyarulatokhoz, a Csilizközt határoló dunaszakaszhoz terelte az úszóaknák többségét. Csicsó község felett egy német uszály került a hullámsírba három áldozatával. Ugyanitt teljesedett be az akkor jól ismert ÁRPÁD vontatóhajó sorsa, kapitányával s hét társával együtt.

A medvei ágduna közelében futottak aknára a RUST és a KREMS nevű osztrák vontatóhajók. Tizenöt halott és több súlyos sebesült hozzátartozóit értesítették tragédiájukról a kitűzők. Alig kétszáz méterre a medvei hídtól újabb osztrák gőzöst, a WOTAN-t tépte darabokra az akna. Négy matróz neve került az áldozatok listájára. Csaknem ugyanitt, a Kis-Patkó erdő csendjét megtörő újabb robbanás egy német, néhány nappal később egy újabb dörej egy román uszály tragédiáját jelezte. Újabb négy hajóssal nőtt az áldozatok száma.

A csilizközi partszakasz végénél, Szap község határában záródott a tragédiák sora. Itt egy magyar vontatóhajó és egy önjáró szlovák tankhajó változtak pillanatok alatt füstölgő roncsokká. Az áldozatok száma újabb hét névvel gyarapodott.

1945 júniusában, már békében, szinte mementóként, még egy hatalmas dörrenés idézte Medve község közvetlen közelében a háború kísértetét. A németek által felrobbantott medvei híd roncsain fennakadt,

majd onnét elszabadult sodródó akna, szovjet aknaszedő hajót tépett darabokra. Nyolc katona neve került a parti emlékmű márványtáblájára.

Negyven évvel a leírt események után végigjártam a csilizközi dunaszakaszt. Gyönyörködtem a parti erdők zöldbeboruló lombjaiban. A friss tavaszi szél fodrozta víztükör sokszorosán verte vissza a déli nap sugárözönét.

A part mentén békés, csendes horgászok, itt-ott játszadozó, hancúrozó gyerekek. A KREMS roncsmaradványain, a földből kiálló hatalmas lendkerék fogazatán iskolatáskák, kiskabátok. Gyönyörű békés tavaszi nap. Akkor a negyvenedik békés tavasz kezdete volt.

Az öreg juhász szép meséje

Élt a csilizközi Balony községben egy öreg juhász. Számos, kellemes emlékem fűződik személyéhez. Gyula bácsinak hívták. Az 1960-as évek végén még vidáman legeltette az akkori földműves szövetkezet nyáját. Kistermetű, ősz hajú, csendes emberke volt. Arcának ráncai, mandulavágású huncutkás szemeinek sajátos tekintete azt tükrözték, hogy életét nem méznyalogatással töltötte. Mindenért, amire élete folyamán szert tett, keményen meg kellett dolgoznia. Széplelkű ember volt. Mert aki őszintén rá tudott csodálkozni a hajnali napkeltére, aki elmélyülten órákon át tudott gyönyörködni a napsütötte égbolt szikrázó báránnyelvényében, s kalapemelve búcsúzott naponta a lenyugvó nap vörös korongjától, csak olyan lehetett. Találkozásaink mindig barátságosak, derűsek voltak.

Egyszer az őszi kihajtások idején egy kukoricatarlón találkoztam Gyula bácsival. Ülőhellyel kínált. Így jelezte, hogy mondanivalója van. Ülőhelyként két elhagyott, kukoricaszárból kötött kéve szolgált. Huncut kis szemei csillogni kezdtek, s szokásához híven kérdéssel kezdte.

– Magát tényleg érdeklik a mesék?

– A régi, igazi népmesék – válaszoltam. Próbáltam magyarázni a megőrzött régi, igazi népmesék, népdalok és más hagyományok kincset érő küldetésének lényegét.

– Még pendelyes gyerekkoromban hallottam egyet – kezdte Gyula bácsi – Azóta sem feledtem. Meg is könnyeztünk mind a négyen, akik akkortájt gyerekefjével hallgattuk.

Azután emlékeit idézve, mesélni kezdett. Én pedig egyre jobban átélve a hallottakat, lélekben valósággal elvegyültem egy kedves kis történet szereplői között. Mert gyorsan ráéreztem, amit hallok, az igazi történet. Csak mesévé szépült azok ajkán, akik megőrizték és továbbadták az utódoknak.

Úgy beleéltem magam a hallottakba, hogy Gyula bácsi búcsúszavai zökkentettek vissza egy régmúlt álomvilágból az akkori valóságba.

– Ilyesmit várt tőlem? – kérdezte, miközben kis terelőkutyája hazafelé irányította a jöltartott nyáját.

– Szebb ez annál, amit vártam – dicsértem az öreg juhászt. Lehet, hogy egyszer meg is írom.

– Ezt ne tegye – fordult felém váratlanul. Legalább a nevem ne említse ha mégis megteszi. Még azt hinnék a faluban, hogy a vén bolond így akar elhíresülni.

Több mint három évtized távlatából idéztem a mi kedves juhászunktól hallott szép mesét. Úgy írtam le, ahogy azt kis unokáimnak szerettem volna elmondani.

A kis herceg báránykája

Régi, nagyon régi történet. Valamikor az 1800-as évek utolsó harmadában kezdődött egy közeli falu mesés szép grófi kastélyában. A történet hősei pedig nem is lehettek mások, mint a grófi család tagjai és birtokuk számadó juhásza. A juhász neve teljesen véletlenül egyezett az enyémmel – kezdte el szőni a szavakat Gyula bácsi. A gróf, csak annyit tudott a fiatal juhászáról, hogy dolgos, megbízható cseléde a birtoknak. Egy váratlan, nem is számottevő esemény azonban többszöri személyes találkozást eredményezett a nagyhatalmú gróf és kötelességtudó, szerény juhásza között.

Egy kora tavaszi délelőtt magához kérte a gróf jószágigazgatóját és kertészét. Bécsbe, a monarchia fővárosába készült látogatóba a család. Leányukat – aki házassága révén hercegné lett – és kis unokájukat, Henri herceget keresték fel. Ha hosszabb időre távozott otthonából a gróf, a birtokra váró feladatokat mindig megtárgyalta juhászigazgatójával. Akkor is úgy történt. A kastélyt övező parkban sétálva sorolta a gróf utasításait, kéréseit. Szokatlanul megnőtt a feladatok száma. A gróf családja nagy eseményekre készült. A nyári iskolai szünet idején hazalátogató leányuk és unokájuk, a kis Henri herceg méltó fogadására készültek. Mert a boldog és büszke nagyapa szép környezetben akarta bemutatni minden rendű és rangú itthoninak, rangjának és birtokainak eljövendő kis örökösét.

Így aztán hónapokkal a várt látogatás előtt megkezdődtek a parádés vendégfogadás előkészületei. A belső szolganép a kastélyt tette, kívülről is, belülről is tisztába, rendbe. A birtok dolgozói a kastély környezetét, elsősorban az azt övező parkot igyekeztek még szebbé tenni. Főleg a

park pázsitjának a felújítása okozott gondot a főkertésznek. Mert a gróf látva a park fűvének silány mivoltát, halkán megjegyezte. Remélem, hogy ezt a kaszálót az érkezésük idejére zöldellő selymes pázsittá varázsolják. A kis unokám nagyon szeret hancúrozni rajta – fűzte hozzá mosolyogva.

A jószágigazgató nagyon komolyan vette a gróf mosollyal kísért kérését. Tudta, hogy ez számára a legszigorúbban számonkért parancs. Törték is a fejüket a főkertésszel a teendőkön, de valahogy nem tudtak dűlőre jutni. Ahogy gondjaikba merültek, hányták-vetették a jónak vélt tennivalókat, váratlanul rájuk köszönt a jószág-igazgatóval szót váltani készülő juhász. Akarata ellenére is hallgatta két nagy gondban lévő ember vitáját. Szerényen, de őszinte jóakarattal ő is megtette a maga javaslatát. Legeltessük – jegyezte meg halkán, de olyan magabiztos nyugalommal, hogy a jószágigazgató megérezte – megtaláltuk a kiutat ebből a kelepceből. Miután a juhász aprólékosan ismertette a szerinte szükséges tennivalókat, a kertész kétségbeesett tiltakozása ellenére szabad kezet kapott főnökétől. Másnap pedig egy egész juhnyáj lepte el annak a féltve őrzött parknak a gyepszőnyegét, ahova eddig egy házinyúl sem tehette be a lábát büntetlenül. Természetesen a díszbokrokat, s a virágágyásokat gondosan őrizték az odaállított cselédek.

Teltek a hetek. Egy kiadós kora tavaszi eső után felgyorsult a fű sarjadása. Zöldelleni kezdett a park. Ha megszikkad a talaj, újra ráhajtok – jelentette ki a juhász magabiztosan. Két főnökének az arca, akikkel együtt szemlélte az éledni kezdő pázsitot, falfehérré változott. A jószágigazgató azért erőt vett magán s kissé bizonytalanul rábólintott. Bízott juhászában, akinek az öregapja is a rétek, legelők, kaszálók, a fűvek birodalmában nőtt fel. Ki ismerheti jobban nálánál a pázsitkészítés mesterségét. A fejlemények őt igazolták. A gróf, aki hercegi vejével néhány nappal a hercegné és kísérete előtt érkezett, először a park harsányzöld pázsitjára lett figyelmes. Mindjárt rá is léptek a harsányzöld puha gyepre. Olyan ez a pázsit – mondta németül a herceg – mint egy zöld perzsaszőnyeg. Hogy fog ennek örülni a kis Henri – jelentette ki a boldog nagyapa. Amikor a mindenről számot adó jószágigazgató mosolyogva elmondta a pázsitkészítés történetét, a gróf jutalomképpen megduplázta a juhász komencióját.

Megérkezett a várva várt vendég is. A kis herceg valósággal birtokába vette a parkot. Naponta játszadozott, labdázott, kergetőzött a puha gyepszönyegen. A fiatal, kedves, mindig mosolygós édesanya – a hercegné – vele együtt élvezte a napfényes, tiszta csallóközi levegőt. Amikor szállingózni kezdtek a grófék vendégei – akiknek akkor mutatták be a kis Henri herceget – rácsodálkoztak a park szép, zöld pázsitjára. Mert nagyúri körökben a kastélyok és kúriák parkjai pázsitjának a minőségéből következtek a család szépérezkére.

A következő évben is megisméltődött a kis herceg látogatása. A gróf látható büszkeséggel kocsizott végig a falun és a birtokon kis unokájával. A kis Henri kedves mosollyal, karlengetéssel viszonzta a helybéliek üdvözetét. Be is lopta magát azok szívébe. Főleg a gyerekekébe. A boldog nagyapa pedig vidáman mutogatta a kis unokájának a ringó búzatáblákat, a majorság épületeit, az állatokat, a legelésző nyáját. Ha megnősz, és nagy lesz, ez mind-mind a tiéd lesz kis hercegem – ismételte a gróf.

Másnap is ismétlődött a sétakocsikázás. A nyáját legeltető juhász is meglátogatták. Leszálltak a kocsiról, s amíg a gróf a juhással diszkurált, addig a kis Henri a juhász vele egykorú kislányával játszadozott. Egy kedves kis báránykát terelgettek, babusgattak nagy buzgalommal. Kisebb és kissé esetlenebb is volt ez a fehérgyapjas, pirosszemű kis jószág a társainál. Láthatóan ragaszkodott kis gazdájához, Julikához. Gyorsan megbarátkozott a kis herceggel is. A gróf is örült unokája önfeledt, játékos hancúrozásának. A kis fehér báránykára is rákérdezett.

– Csenevész kis jószág – adta a választ a juhász – a jószágigazgató úr a kislányomnak ajándékozta. Azért pátyolgatja olyan nagy szeretettel.

A gróf elköszönt, s a távozó kocsi által fölvert por rövidesen eltakarta Julika szemei elől a kedvesen integető kis herceget.

Amikor este vacsora közben a juhász beszámolt feleségének a különös látogatásról, halkan megjegyezte: Valami nincs rendjén a kis herceg egészségével. Nagyon vértelen, halovány az arca.

Többször is megisméltődött a kis herceg látogatása. Úgy érezte, rátalált élete addigi legkedvesebb igazi, élő játékszerére, a fehérgyapjas kisbáránykára. No, meg Julikára a kedves játszótársra. Egyszer egy ilyen játékos látogatásból távozóban rákérdezett nagyapjára.

– Mond csak nagyapa, ezen a birtokon tényleg minden a tiéd?

- Most még az enyém – jött a válasz.
- A nyáj is?
- Az is – válaszolta a gróf.
- A fehér kisbáránka is?
- Hát – jött kissé zavarba a gróf – az az egyetlen kis állatka, az nem.

Az Julikáé.

Majd elmagyarázta kis unokájának a fehér báránka történetét. Aztán vigaszul hozzáfűzte:

– Ha majd egyszer sok pénzed lesz, megveheted Julikától azt a kis jószágot.

Henri herceg pedig nyomban törni kezdte a fejét, Hogyan vehetné rá Julikát, hogy önként megváljon a kincset érő báránkjától. S közben ráesett tekintete a rubinköves arany gyűrűjére.

A méltóságos nagyapa elképzelné sem tudta, miért lett Henri egyszeriben olyan jókedvű.

Néhány hét múltán az utolsó látogatás óta, ismét a legelésző nyáj felé tartott a grófi hintó. A kis herceg érkezett édesanyjával és nagyapjával. A nyájban természetesen ott volt a fehér báránka is gazdájával, Julikával, akiket Henri nagyon meg akart mutatni édesanyjának. A sápadt kisfiú nyomban lekérdzkedett a hintóról, s valósággal úszott a boldogságban, amikor látta, hogy a báránka felismerte benne is a játszótársát. Alig várta, hogy odasúghassa Julikának:

– Megveszem a báránkyádat.

A kislány megdöbbsent. Szemei megteltek könnyekkel s féltően átölelte báránkjája nyakát.

– Ne félj, nem viszem el tőled – súgta vigaszként – továbbra is nálad maradhat, te leszel az én kis juhászom.

Majd kisvártatva hozzáfűzte:

– Ezt őrizd meg jól, zálogul adom – s Julika tenyerébe csúsztatta rubinköves aranygyűrűjét. – Senkinek ne mutasd – súgta búcsúként – maradjon ez kettőnk nagy titka. – Majd jelentkezem érte – szólott vissza még távozóban s tekintetével még egyszer megsimogatta báránkjája fejét.

A hercegi család visszatért Bécsbe. A kastélyban és a birtokon visszazökkent az élet a megszokott kerékvágásba. A távozó kis herceg azonban nemcsak kellemes emlékeket hagyott maga után. Egészségi

állapota komoly aggodalomra adott okot. A Bécsből érkező és a kastélyból kiszivárgó hírek sem voltak reménykeltők. De hiszen Bécs legjobb orvosai törődnek vele – bizakodtak az emberek, – talán csak meggyógyítják!

Az a hír is járta, hogy az elveszett gyűrű varázsa szűnt meg. Mert az a drágakő védte viselőjének egészségét, amely a gyűrű éke volt. Szegény kis Julika! Ha tudta volna, hogy ezzel segít a kis betegnek, felfedte volna titkukat. De nem merte megtenni s így a titok továbbra is titok maradt.

Újra megérkezett a tavasz. A kastély lakói éppúgy készültek a várt bécsi vendégek fogadására mint azelőtt. Várták a kis herceget is. S, hogy ki is várta a legjobban, nem nehéz kitalálni.

Végre télutolján megérkezett a várt hír. Hazalátogat a hercegi család. Azt is tudni vélték az emberek, hogy a kis herceg ragaszkodott a számára oly kockázatos utazáshoz. A hercegné pedig beteg kislánya minden kívánságát igyekezett teljesíteni.

Csendben feltűnés nélkül érkeztek a vendégek. Két orvos és két ápolónő kíséretében. Elcsendesült a kastély. Hiányzott a máskor szokásos vidámság és vendégjárás.

Most más vendégeket várt a hercegi család – a juhászt, feleségét és Julikát. Meg is érkeztek azok a megadott időben a fehérgyapjas báránnyal együtt. Ott várakoztak a kastély parkjában. Azon a helyen, ahol a kis herceg szokott a zöld pázsiton játszani.

Rövid várakozás után kitárult a kastély ajtaja. A vendégek elé elsomorító látvány tárult. Egy tolókoksi, amelyet apácaruhás ápolónő és a hercegné, Henri édesanyja kísért. A tolókocsiban a vértelen arcú kis herceg. Csak árnyéka önmagának. Elkeskenyedett arcában csak úgy égtek a szemei, amint meglátta Julikát a báránnyal.

Hát ilyenre sikeredett ez a találkozás, amit mindketten annyira vártak. Julika szíve összeszorult a fájdalomtól, hogy így látja viszont kis barátját. Tétován elindult báránnyal a kis herceg felé. A báránnyal mintha felismerte volna kis gazdáját, odasimult a tolókocsihoz.

– Neked ajándékozom a báránnyamat – súgta halkán Julikának – nagyon vigyázz rá.

Julika könnybe lábadt szemekkel, szó nélkül, mosolyogva köszönte meg az ajándékot. Közben kis köténye zsebéből elővéve a féltve őrzött gyűrűt, észrevétlenül a kis beteg tenyerébe csúsztatta.

– A zálog visszajár – súgta búcsúzásként s báránkjával együtt visszaindult szüleikhez.

A találkozástól kimerült kisfiú kedves mosolya kísérte távozó vendégeit. Nemsokára ő is távozott. Örökre.

Halála után megváltozott az élet a kastélyban. Hiányzott valaki, akit mindig és mindenki szeretettel hazavárt. Elsőként kedves kis báránkjája követte. Egy hűvös őszi reggelen, kimúlva találták a fekhelyén.

A rejtélyes módon megkerült gyűrű titkára soha nem derült fény.

Talán a kis Henri édesanyjának sejtése állt a legközelebb a valósághoz.

Néhány év múlva a hercegnőnek újból gyászruhát kellett öltenie. Megözvegyült. Emlékeinek élt, magányosan. Jótékonykodott. A kis Henri hercegnek és férjének állított emléket ott, ahol csak lehetett.

A XX. század Nagymegyeren – ebben a Csallóközi kis városkában – templomszenteléssel kezdődött. Az új római katolikus templom mellé a hercegné adományából új, akkor látványosan szép iskola épült. Sok-sok kis Julika boldogulásának céljából. Homlokzatának a falába süllyesztve egy alabástromból készült Szűz-Mária szobor alatt, hatalmas vörösmárvány tábla van elhelyezve. Rávésve, hogy ki, mikor és kinek az emlékére készítette.

Évtizedeken át tartó szép hagyománya volt az iskolának, hogy a tanévnyitó ünnepélyek alkalmával a kis diákok virágcsokrokat helyeztek el az emléktábla előtt. Így őrizték emlékét a kis hercegnek.

A kis herceg emléktáblája, a nagymegyeri zárdaiskola falán

Tartalom

Bevezető helyett.....	5
Radvány híres várkastélya és a hírhedt haramiák.....	7
Weisz úr, a nagymegyeri trafikos.....	17
Egy régi történet nyomában (Megkéssett üdvözlét Izraelbe).....	22
Az aradi tizenötödik.....	31
A balonyi harangozók.....	43
Sági Mari szerencséje.....	48
Párbaj a csatatéren.....	54
Mesél a temető.....	59
Bonifác.....	64
A Vojvoda Mišic, a Krems, az Árpád és a többiek.....	73
Az öreg juhász szép meséje (A kis herceg báránycája).....	79

A Gyurcsó István Alapítvány Könyvek sorozatban megjelent:

1. Vigan zengjetek citorák
Csallóközi betlehemes játékok és mendikák, gyűjtötte és válogatta: Ág Tibor, 1992
2. Marczell Béla: A Csallóköz hiedelemvilága, 1994
3. Cséplő Ferenc: Réte - bástya és menedék
Helytörténet két egyházi könyv köré építve, 1995
4. Bíborpiros szép rózsza
Népzenei gyűjtés Peredről, a dallamokat válogatta: Ág Tibor, 1996
5. Tánczos Tibor: Ötven éve történt A kitele-pítés és a deportálás története Nagymegyeren, 1996
6. Ázik, nem fázik, A nagyabonyi népdalkör legkedvesebb dalai, 1996
7. Legendák és tények Nagymeyer városának történetéből
Tánczos Tibor: A nagymeyeri Mátyás legendák; Henkey Gyula: A nagymeyeri magyarok etnikai embertani képe, 1997
8. Barsi Ernő: Tanácsok népdalsokrok összeállításához, 1997
9. Marczell Béla: Naptár és néphagyomány
Csallóközi népszokások, 1997
10. Zalabai Zsigmond: Koszorúk, 1998
11. Nagy Iván: Erősíteni szíveket, Balony község népzenei monográfiája, 1998
12. Szőke István: A bábjátászás ábécéje, Az ujjtól a marionettig, 1998
13. Varga László: Az első lépések
A Csemadok Nagymeyeri Szervezetének és a Nagymeyeri járás Csemadok-szervezeteinek története, 1999
14. Himmler Zsófia: Mindentlátó királylány
Népmese-dramatizációk gyermekbábcsoporthoz, 1999
15. Ág Tibor: Felsütött a Nap sugára, Kelet-Szlovákiai népdalok, 1999 (MC melléklettel)
16. Metzner Valéria: Emlékezés, A Csemadok rétei szervezetének megalakulása és tevékenysége napjainkig, 1999
17. Mőser Zoltán: Körülvesznek engem a dalok, (A népdalgyűjtő és népdalíró Czuczor Gergely), A hét szabad művészet könyvtárával (Zsámbéki Apor Vilmos Katolikus Tanítóképző Főiskola) közös kiadásban, 2000
18. Presinszky Lajos: Felső Csallóközi arcképcsarnok, 2000
19. Akkor sirassatok engem (Katona Pista összegyűjtött nótái), 2000
20. Lement a vacsoracsillag, Bartók Béla születésének 120. évfordulója alkalmából, Válogatás az 1910-es év nagymeyeri gyűjtéséből, Összeállította Ág Tibor, 2001
21. Sidó Zoltán-Őszi Irma: Ötven év szolgálat
A Csemadok tevékenysége az Érsekújvári járásban (1949-1999), 2001
22. Ág Tibor: Csináltassunk hírhangot, Nyitra-vidéki népballadák, 2001 (CD, MC melléklettel)
23. Vas Ottó: Hogyan tanuljunk verset, prózát?
Előadók és felkészítők kézikönyve, 2001 (MC melléklettel)
24. Henkey Gyula: A Csallóközi magyarok etnikai embertani képe, Alistál környéke, Bős, Nagymeyer, Csallóközi összefoglaló tanulmány, 2002
25. Varga László: Béke poraikra, Az 1. és a 2. világháború áldozatai és hősei Nagymegyeren, 2002
26. Csiba Lajos: Őszi szarvasbögések, tavaszi szalonkázások, Csallóközi vadásznapló, 2002
27. Borsi Ferenc: Mi vagyunk a rózsák, Az érzékiség képi ábrázolása a magyar népdalokban, 2003
28. Tánczos Tibor: Az öreg juhász szép meséje, 2003

Hangzóanyag:

1. Ág Tibor: Felsütött a Nap sugára, MC, 2000
2. Ág Tibor: Csináltassunk hírhangot, MC-CD, 2001
3. Vas Ottó: Hogyan tanuljunk verset, prózát?, MC, 2001
4. Bíborpiros szép rózsza, a népzenei vetélkedő országos gálaműsorának élőfelvétele, MC, 2002
5. Bárdos Ágnes: Tánc-lánc, MC-CD, 2002

Ez a könyv a

VALEUR KFT NYOMDÁJÁBAN

készült

929 01 Dunaszerdahely (Dunajská Streda)

Múzeum u. 208/4

Telefon, fax: (0)31 551 72 19, 551 72 18

A KIADÓ CÍME:

Csemadok Területi Választmánya, Dunaszerdahely
P.O.BOX 16., Bacsáková 240/13., 929 01 Dunajská Streda

Tel: +421/31/552 24 78

Fax: +421/31/550 98 30

E-mail: huszar@csemadds.sk

WEB INFO: www.csemadok-dsz.sk

Tánczos Tibor

Az öreg juhász szép meséje

ISBN: 80 – 89001 – 27 – 0

Kiadta a Csemadok Dunaszerdahelyi Területi Választmánya • A kiadásért a Csemadok területi választmányának titkára, Huszár László felel • A nyomdai előmunkálatok Dunaszerdahelyen, a Csemadok területi választmányán készültek • Megjelent 1000 példányban • Nyomta a Valeur kft nyomdája, Dunaszerdahelyen, 2003-ban

